

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 23:1 (2018), SS. 209-247.

Makale Gönderim Tarihi: 25.07.2018   Makale Kabul Tarihi: 05.10.2018

Araştırma Makalesi

İSRÂİLİYYÂT TÜRÜ HABERLERİN BİLGİ AÇISINDAN DEĞERİ (Tâlût ve Câlût Kıssası Örneği)

Yakup BIYIKOĞLU*

Öz

Tefsir ilmi bir yönüyle nakil/rivayet demektir. İsrâiliyyât türü haberler rivayet merkezli olduğundan, ayetlerin tefsirinde sahih/doğru olanını seçmek önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu tür rivâyetlerin delalet ettiği anlamların Kur'ân ve sünnete ters düşmemesi de gerekli bir durumdur. Bu çalışmada öncelikle ana hatlarıyla İsrâiliyyât kavramının anlam çerçevesi çizilmektedir. Bu bağlamda yakın kavramlar üzerinde durulup İsrâiliyyât türü haberlerin menşei ve İslâm kaynaklarına girişi hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra bu tür haberlerin bilgi değeri ifade etmesi, İslâmî ilimlerde bilginin kaynakları, haber/tarihî bilgi ve rivayet ile ilim bağlantısı üzerinde durulmaktadır. Yine İsrâiliyyâtın bilgi ifade etmesi sorunu bağlamında, İsrâiliyyât-mitoloji ilişkisi ve haber türü bilgilerin olgusal gerçekliği ortaya konmaktadır. Son olarak ise Kur'ân'da Tâlût ve Câlût kıssası örneğinde tefsirlerde zikredilen İsrâiliyyâta dayalı rivâyetler tahlil edilmektedir. Sonuç olarak belirtecek olursak İsrâiliyyât türü rivâyetler, rivâyetle elde edilen habere dayalı bilgiler olduğundan, bunlarda aranması gereken iki önemli şarttan birisi, sahih olması; diğeri ise dine ve itikada ters düşecek tahrif özelliği taşımamasıdır. Bu kriterler sonrasında İsrâiliyyât türü haberler, dinî ilimler ve özellikle tefsir sahasında bilgi değeri taşıyabilecektir. Aksi takdirde bunlar, asılsız bilgi/mevzu hükmünde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Rivâyet, İsrâiliyyât, Haberî Bilgi, Kissa, Mitoloji, Tâlût ve Câlût.

Atıf: Biyikoğlu, Yakup. "İsrâiliyyât Türü Haberlerin Bilgi Açısından Değeri (Tâlût Ve Câlût Kıssası Örneği)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23:1 (2018): 209-247.

* Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, ybiyikoglu@nku.edu.tr

The Value of Information About Israeliyyat Type Reports (The example of Story of Tâlût and Câlût)

Abstract

Tafsir scholarship means transmission/narration with one aspect. Since the reports of the type of Israeliyyat is centered on narration, it is important to choose the true/authentic one in the interpretation of the verses. At the same time, it is necessary that the meanings of such reports are not contrary to the Qur'an and the Sunnah. In this study, first, the framework of the meaning of the concept of Israeliyyat is drawn with outlines. In this context, close concepts are emphasized and information about the origin of Israeliyyat reports and its introduction to Islamic sources is given. Later, focused on these kinds of reports in context of their expression on information value, sources of knowledge in Islamic sciences, reports/ historical knowledge and narration and science connection. Again in the context of the problem of the expression of knowledge of Israeliyyat, the factual reality of the relationship between Israeliyyat -mythology and reports type is revealed. Finally, in the Qur'an, the narrations based on Israeliyyat, which are mentioned in Tafsir in the example of Tâlût and Câlût, are analyzed. As a result, reports of the kind of Israeliyyat are news-based information obtained through hearing, so that one of the two important conditions to be searched is the authenticity; and the other is that it does not carry the distortion feature that will reverse the religion and faith. After these criterias, Israeliyyat reports may be worthy of information in religious sciences and especially in tafsir. Otherwise, they will be in the statue of untrue/fabricated (mevzû') information.

Key Words: Tafsir, Narration, Israeliyyat, Reported Knowledge, Story, Mythology, Tâlût and Câlût.

Giriş

Dinî kültür bağlamında folklorik olarak nitelenen İsrâiliyyât türü haberler ve bunların izafe edildiği Kur'ân kıssalarına baktığımızda bunların irşad bağlamında dinî anlatımlarda çok etkili olduğu bir hakikattir. Bu bağlamda halk arasında bulunan bu tür haberlere dayalı bilgilerin etkili olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle tasavvufî eserlerde derç edilen menkıbelerin ve kıssacıların aktardığı haberlerin terğîb ve terhîb bağlamında ne derede etkili olduğu açıkça görülebilmektedir.¹

Geleneksel anlayışı çerçevesinde bakıldığında, Kur'ân-ı Kerim bir tarih kitabı olmadığı, tarihi ise tarihi bilgi için anlatmadığı; asıl hedefinin dinî gayeyi gerçekleştirmek olduğu ve bu nedenle gerekli ölçüde tarihi olayların ortaya konduğu şeklindeki gerçekler rahatlıkla görülür.² Kur'ân ayırıcı kendine has bir

¹ Mustafa Öztürk, "Kur'ân Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım", *İslâmî İlimler Dergisi*, c: 9, Sayı:1 Ankara, 2014, s. 59-60.

² İdris Şengül, "Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri", *Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri*, (IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, Ankara, 1998, s. 171.

özellik olarak Tevrat'ta olduğu gibi tarih kitabı görünümü ortaya koymaz. Dolayısıyla Kur'ân, kronolojik bir sıra takip etmediği gibi, kıssaları seçerken geçmişteki şahıs ve toplumlara ait tüm haberlere yer vermeyi hedeflemez. Bu üslup ile Kur'ân, tarihi süreci seçmeci bir yaklaşımla ele alarak kendi amacına munasip uygun kesitler takdim eder.³ Oysaki Kur'ân'ın üzerinde durduğu husus, kıssalarla ilgili tüm bölümlerdeki tarihe ait unsurlar kısmen veya tamamen hafzedilerek muhataplarını yönlendirmek, bütün dikkatlerini kıssadan hisseye çekmektir. Burada kıssadan alınacak ibrette hidayet olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla hidayetin daha hızlı vuku bulması için vahyin indiği toplumun bilgi hafızası dikkate alınmıştır. Kur'ân, tarihi malumat vermeyi hedefleseydi insanlığın eski yerleşim mekânlarına ait Aztek-İnka ve Çin ve Orta Asya kültürlerinden de örnek verilebilirdi. Oysaki vahiyde Orta doğu ve Yemen coğrafyası dikkate alınmak suretiyle, bu coğrafyanın kültürel olay ve olguları hidayet aracı olarak kullanılmıştır. Böylece vahyin ortaya koyduğu hidayet hususuna dikkat çekilerek tarihe uygunluk ya da aykırılık önem arz eden bir husus olmamıştır.⁴

Bilgisel değeri ve aktarım-anlatım bağlamında ele alacağımız ve Kur'ân-ı Kerim'de de kısaca olarak Bakara 2/246-252. ayetlerinde teferruata girmeden zikredilen Tâlût-Câlût kıssası hakkındaki İsrâiliyyât haberler, dinî anlatımda vaaz malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kaynaklarda zikredilen komutan Tâlût'un (Saul) İsrailoğulları'nın (ilk) kralı oluşu ve hasmı olan Câlût ortak bir tarihî hafızanın ürünü olarak İslâmî eserlerde de görülmektedir. Böylece bu tarihî hafızada yer bulan ve tefsirlere derç edilen kısaca hakkında bir hayli İsrâiliyyât türü malzeme günümüze kadar gelme imkânı bulmuştur.

Makalemizin konusu, Kur'ân'da zikredilen kısaca hakkında, tefsir ve dinî kültüründe derç edilen malzemelerin tarihi düzlemde nasıl yer aldığı ve haber olarak günümüze ulaşan bu verilerin, bilgi bağlamında değer ifade edip etmemesi sorunsalı olacaktır. Buradan hareketle Kur'ân'daki kıssanın ana yapısıyla tefsirlerdeki İsrâiliyyât malzemenin bayağı oranda benzeşmesi bağlamında Tâlût ve Câlût kıssasını örnek olarak seçtik. Bütüncül bir bakışla kısaca hakkında abartılı, naklen ve aklen uzak olan haberleri de bilgi olması bağlamında değerlendirmeye çalışacağız. Yine çalışmamızda tarihi bilgi bağlamında tefsirlerde anlatılan şahısların tarihsel dönemle uyum sağlayıp-sağlamaması, başka bir deyişle tarihsel yanılığ (anakronizm) unsurunun dikkate alınması önem arz edecektir. Bu değerlendirmeler için tefsir ve tarih kaynakları dikkate almakla beraber, bu

³ Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yay., İstanbul, 2003, s. 129-131.

⁴ Bkz. Hikmet Zeyveli, "Müzakereler", 1. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1994, s. 143; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., (2. baskı), Ankara, 2010, s. 23.

kıssalarla ilgili haberlerin Kitâb-ı Mukaddes'teki izdüşümlerini tespiti çalışmanın kapsamına dâhil edilecektir.

Muhteva ve metot olarak ise çalışmamızda, öncelikle tarihî şahsiyet olarak Tâlût ve Câlût ve bunların Kur'ân'daki anlatımları, tefsirlerdeki isrâiliyyât türü haberlerin tarihi bilgi bağlamındaki değeri meselesi üzerinde durulacaktır. Zira bu tür haberler semî'yyâta dayalı olduğundan, dinî açıdan bir değer ifade etmesi için doğru /sadık bir bilgi hüviyetinde olması lazımdır. İsrâiliyyât haberler mitler ve folklor bilgilerle karışık bir şekle bürünerek gelse de bunların bilgisel değer ifade ettikleri malumdur. Ancak bu tür haberlerin doğru bilgi olup olmadığı, tefsir izahlarında ayetlerin anlaşılmasında olumlu mu, yoksa gerçek anlamdan uzaklaştırmada olumsuz bir tesir ettiği hususu ise günümüze değin sürekli tartışma konusu olmuştur.

1. İsrâiliyyât Kavramının Anlam Çerçevesi Ve Mahiyeti

1.1. Anlam Çerçevesi

"İsrâiliyyât/إسرائيليات", İsrailoğullarına dayandırılan bilgilerden yola çıkarak onlara isnat edilen kıssa ve haberleri ihtiva eder. Daha dar anlamda İsrâilî haber ve bilgi olarak da nitelemek mümkündür. Kök olarak "İsrâîl/إسرائيل" den türemiş bir kelime olup Eski Ahit'e göre Hz. Yakub'ün isim yahut lakabı olarak kullanılmıştır.⁵ Dilci müfessirlere göre İbranî lisanında *isrâ*, kul; *îl* ise, Allah anlamına gelmektedir. Yine denildiğine göre, *isrâ* Allah'ın sıfatı, *îl* il ise Allah'ın kendisidir.⁶

Kelime anlamı olarak İbranice'de Allah'ın isimlerinden sayılan *île* muzaf olarak ele alındığında "İsrâîl" kelimesi, "Allah dostu, Allah'ın kulu, Allah adamı" manâlarına gelir.⁷ Arthur Jeffery, İbranicede bu kelimenin kök anlamına dair başka anlamların olduğunu belirtir.⁸ Terim olarak dar anlamda İsrâiliyyât: "Ehl-i Kitap ile diğer dinlere dair rivâyet ve bilgiler, tefsir başta olmak üzere İslâm kültürüne girmiş haberler" şeklinde tanımlanmaktadır.⁹ Genel ıstılâhî bağlamda bunun, Mecûsilik, Sâbîlik vb gibi diğer din ve kültürlerden gelen rivâyetleri de içine alacak bir şekilde genişletilmesi daha münasip görülmüştür.¹⁰ Ancak bu hususta bütüne

⁵ Ömer Faruk Harman, "İsrail (Benî İsrail)", *DİA.*, İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 194.

⁶ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, (1. baskı) Beyrût, 2006, c. II, s. 6-7.

⁷ İsmail Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhah*, thk. Ahmed Abdulgafur Atâr, Dâru'l-Alem, Beyrût, 1984, c. IV, s. 1529; Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, ts., c. XIV, s. 383.

⁸ Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*, Leiden-Boston 2007, s. 60-61; Kelimenin anlamı terimleşme süreci hakkında etraflı bilgi için bkz. Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, Beyân Yay., İstanbul, 1992, s. 29; Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015, s. 17-27.

⁹ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 29.

¹⁰ İbrahim Hatipoğlu, "İsrâiliyyat", *DİA.*, İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 195.

şâmil şeklinde bir çalışma hassasiyeti gösterilmemiştir. Buradan hareketle İsrâiliyyât, İslâm'a yabancı olan her şey şeklinde vasıflandırılabilir.

Yine olumsuz etkilerini de dikkate alan Zehebî'ye göre, İsrâiliyyât ilk önce Yahudi kaynaklarından alınan rivâyetler olarak görülse de daha sonra hadis ve özellikle de tefsir âlimleri bu terimin kapsam çerçevesini genişletmişlerdir. Şöyle ki ona göre müfessirler, Yahudiler ve diğer İslâm düşmanları tefsir ve hadis kaynaklarına sokulan asılsız haberleri bu kapsama dâhil etmişlerdir. Nitekim benzer olarak Garanik hadisesi, Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb bint Cahş ile evliliği gibi dinî inançları zedelemek için İslâm düşmanları tarafından uydurulmuş rivâyetler de bulunmaktadır. Bu hurafe türü haberlerin aslı İslâm'a aşırı düşmanlıkları nedeniyle Yahudilere dayanmaktadır.¹¹

1.2. İsrailiyyât ile İlgili Çevre Lafızlar

Tefsir literatürüne baktığımızda İsrâiliyyât türü malzemeler, Ehl-i Kitâb'a ait hem yazılı hem de şifâhî kaynaklara dayanır. Ancak İsrâilî bilgiler, kıssacılığa dayalı rivâyet kültüründen beslenmektedir. Zira söz konusu rivâyet olunca kıssalarla ortaya konan tarih, haber/eser, mesel ve üstûre gibi kavramlara da değinmek gerekecektir.¹²

1.2.1. Nebe, Hadîs ve Haber

Kur'ân'da kıssalarla ilgili kullandığı tabirler için nebe' ve hadis kelimeleri geçer. Arap dilinde haber ile aynı anlama gelen nebe' ve cemisi de enbâ bazı ayetlerde¹³ kısas anlamında kullanılmaktadır. Bazı ayetlerde benzer anlamda hadîs kelimesi de geçmektedir¹⁴.

İsrâiliyyât türü rivâyetlere bakıldığında genelde bunlar için kullanılan haber, "bilmek" anlamında *hubr* şeklinde kullanılır. *Habrâ* ise tabii anlamda yumuşak yer/toprak anlamına gelmektedir. Yine *Habîr* olarak da yumuşak bitki anlamında kullanılmaktadır¹⁵. *Haber* ise, bir şeye muttali olma ve bilgiye ulaşma vesilesi anlamına gelir. Tahanevî'ye (v. 1158/1745) göre, Arap dilcileri haberin vasıf olarak doğru olabileceği gibi olmayabileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla haber doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik şeklinde bir vasfa sahiptir. Haberinin doğruluğu iki şekilde bilinebilir. Ya haber, zaruri olarak bizatihi haberden kaynaklı kesin bilgi ve doğruluk ifade eder. Mütevâtir haber bu gruba girmektedir.

¹¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, Dimeşk, 1985, s. 19-21.

¹² Döner, *Tefsîrde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 215.

¹³ Mâide, 5/27; Tebe, 9/70; Şuarâ, 26/69; Kasas, 28/3.

¹⁴ Tâhâ, 20/9; Zariyât, 51/24; Naziât, 79/15 ve Burûc, 85/ 17-18.

¹⁵ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu-Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, ys., 1979, c. II, s. 239.

Ya da nazarî olarak kendi dışındaki bir unsur sebebiyle doğru olan haberlerdir. Allah'a ve Resulullah'a ait olan, yine icmâ ile bir ikinin yarısıdır şeklinde nakledilen haberler böyledir.¹⁶

İslâm düşüncesine bakıldığında bilginin kaynağının duyular, akıl ve haber olması konusunda bütün âlimler müttefiktirler. Bu bağlamda Matûridî (v. 333/944) haberin bilgi kaynağı olduğunu inkâr etmenin insanın kendisini inkâr etmesi mesabesinde olduğunu söyler. Zira insan, duyusunun ve aklının ulaşamayacağı kendi soyuna varıncaya değin tüm bilgileri, ancak haber yoluyla öğrenmek suretiyle elde edebilecektir.¹⁷ Dolayısıyla haber, geçmişteki insanın yaşam tarzında ve mutluluğunda maslahat oluşturacak tecrübelerin sonraki kuşaklara aktarılmasında büyük önem arz etmektedir. Özellikle sözlü edebiyatın ve folklorik kültürün yaygın ve mühim olduğu yerlerde haberin önemi daha da artmaktadır.

1.2.2. Mesel

İsrâiliyyat kaynaklarında geçen kıssayla ilgili diğer bir kavram ise *mesel* olup çoğulu ise *emsâldir*. "Benzemek, benzeri olmak ve örnek vermek" anlamında sıfat olmakla beraber, sıfat, güzel söz (darb-ı mesel), ibret ve kıssa (imtisâl) anlamlarına da gelmektedir.¹⁸ Kur'ân istilahlarından hareketle *mesel*; "birbirine benzeyen şeyler arasında, birini izah için diğer benzeri hakkında söylenen söz demektir".¹⁹

Âlimler meseli kısa, veciz ve anlamlı söz olarak tarif etseler de eski Araplar ve İbraniler gibi eski Sami toplumları, rüyaları, kâhinleri kehanetlerini, hikmet sahiplerinin dinî konulardaki yorumlarını ve din adamlarının gaybî haberleri bildirmesini *mesel* kelimesinin medlûlleri arasında görmüşlerdir. Ayrıca *meselî hikmetle* irtibatlandırma cihetine gitmişlerdir.²⁰

Yine *mesel*in yanında gayretle bir şeyin meydana gelmesi ve etki oluşturması anlamında İsrâiliyyât ile alakalı bir diğer kavram *hikmettir*.²¹ *Mesel* ile *hikmet* kavramları arasındaki yakın alakaya baktığımızda, durum veciz olarak şöyle

¹⁶ Muhammed Ali et-Tahanevî, *Keşşâfû İstilahâtî'l-Fünûn vel'Ulûm*, thk. Ali Dehrûc, Mektebetü Lübnân, Lübnân, 1996, c. I, s. 738-739.

¹⁷ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtûridî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk., Bekir Topaloğlu, Muhammed Ârûcî, TDV Yay., Ankara, 2017, s. 84.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. XI, s. 610-616.

¹⁹ Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Dâru'l-Marife, Beyrût, ts., s. 462-463.

²⁰ Abdülmecid Âbidîn, *el-Emsâl fî Nesri'l-Arabiyyi'l-Kadîm*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiye, İskenderiye, 1989, s. 21-22.

²¹ Hikmet, hüküm verme ve yargıda bulunma anlamında (ihkâm), hâkim dendiğinde "işleri düzgün ve gereğince muhkem/sağlam yapan" ve yine "ilmi bağlamda hüküm sahibi" anlaşılır. Bkz. Cevherî, *es-Sıhah*, c. V, 1901-1902.

özetlenebilir: *Mesel*, avam ve havassın sevinçli ve sıkıntılı zamanlardaki duygu ve düşüncelerini söyleme dökken sözler olup, *hikmet* ise bunun en belîğ ifade şeklidir. Aralarındaki bariz fark, *hikmetin* içinde *mesel* gibi teşbih bulunmamasıdır. Başka bir deyişle Arap *hikmetini mesel* den ayıran husus, onun soyut karakteridir.²² Zira mesellerin maksadına binaen ortaya konmak istenen ise hikmettir.

1.2.3. Üstûre/Esâtîr

Üzerinde kelime anlamı olarak ihtilaf olmakla birlikte İbn Fâris'e (v. 395/1004) göre *üstûre*, s-t-r kökünden gelerek kitap ağaç gibi sıra oluşturan şeylere delalet ettiği gibi, bir kimsenin aslı olmayan şeyleri (masal) anlatması anlamına da gelmektedir.²³ Buna mukabil *üstûre* kelimesinin tarih anlamına geldiğini, aslının Süryânice, Ârâmice ve Yunanca gibi dillerden Arapçaya aktarıldığı zikredilmektedir. Bunun, Yunancada "araştırmaya dayalı bilgi" olarak anlamlandırılan "historie" kelimesinin muarreb (Arapçalaşmış) formu olması yüksek ihtimal taşımaktadır.²⁴

Sonuç olarak belirtecek olursak, Yunancada "historia" şeklinde telaffuz edilse de Kur'ân'da Arapçalaşmış "أسطورة"nın çoğulu "أساطير" olarak geçen bu kelime, Câhiliyye Arapları indinde, geçmiş milletlerin tarih ve hikâyelerini ifade etmek için kullanılmıştır.²⁵

1.3. İsrâiliyyât Haberlerin İslâmî Kaynaklara Girişi

İsrâiliyyât'a dayalı rivâyetin meşru olup olmaması hususunun Ehl-i Kitâb ve Hz. Peygamber'in münasebetleriyle alakalı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Ayrıca İbn Kesir (v. 774/1373) ve Fahrüddin er-Râzî (v. 606/1210) gibi müfessirlerde olduğu gibi bu tür rivâyetleri tefsirlere taşımalarındaki sebebin altında, sahâbe ve tâbiûn nesli ile Ehl-i Kitâb arasında dinî hususlarda bilgi alışverişinin yattığı görülür.²⁶ Dolayısıyla bu durum onlardan bilgi alışverişinde bulunmanın ve dine muarız bir durum olmadan onların bilgisine başvurmanın sakıncalı bir durum olmadığını göstermektedir.

Ehl-i Kitâb'tan gelen bilgilerin yabana atılmamasını temelinde, Kur'ân'daki Nahl 16/43 ve Enbiyâ 21/7. ayetlerinde geçen, "*Şayet bilmiyorsanız zikir ehline sorun*" ayeti yatar. Zira bu ayet klasik tefsirlerde; 'Ey müşrikler! Öteden beri söylediğiniz gibi melek değil, beşer olan peygamber gönderme sünnetimiz konusunda bilgisizseniz, gidin kitap ehline sorun ve öğrenin' şeklinde izah

²² İlhan Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 139-141.

²³ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, c. III, s. 72-73.

²⁴ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, Kuramer Yay., İstanbul, 2016, s. 54.

²⁵ Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, ys. 1993, c. VIII, s. 316, 318-319.

²⁶ Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 36.

edilmiştir.²⁷ Yine bu hususta İsrâiliyyât haberlere başvurulmasını destekleyen sünnetten delil ise, "İsrailoğullarından nakilde bulunmanızda bir sakınca yoktur"²⁸ hadisidir. Daha sonraki dönemlerde ise ihtiyatlı davranma cihetine gidilmiş ve onlardan bilgi alma konusunda; "Ehl-i Kitâb'ın size naklettiği bilgileri ne doğrulayın ne tekzip edin"²⁹ şeklindeki rivâyetle, bu tür haberlere takınılan tavır ihtiyatlı bir cihet almaya başlamıştır.

Bu perspektiften bakıldığında Mekke dönemindeki şartların tezahürü Müslümanlarla Ehl-i Kitâb arasında bir yakınlığın bulunduğu hissini uyandırabilir. Ancak Medine'de Yahudilerle ilişkilerin sertleşmesi, köstek oluşları bağlamında olumsuz bir his oluştursa da ilk dönem Müslümanlar Ehl-i Kitâb'a ait dinî ahlaki değerler ve hakikatleri öğrenme konularında herhangi bir rahatsızlık ve çekimserlik duymamışlardır.³⁰

İsrâiliyyât türü haberlerin İslâmî kaynaklardaki giriş serüvenine baktığımızda, tedvin döneminden önceki devirlerden sahâbe döneminde, tabiûn döneminde ve daha sonraki dönemlerde devam etmiştir. Sahabe dönemine bakıldığında, Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr b. el-As ve Abdullah b. Selâm ve Temîm ed-Dârî gibi isimler zikredilebilir. Tabiûn döneminde ise, ise Ka'bû'l-Ahbar (v. 32/652-53) ve Vehb b. Münebbih (114/732) İsrâiliyyât rivayetlerin naklinde en maruf olanlardandır.³¹

Tarihsel süreçte etkisi bağlamında başta Yahudiler olmak üzere, Hıristiyanların ve başka din mensuplarının husumet kastiyle ortaya attıkları söylemler, İslâm dairesindeki bazı itikâdî ve kelâmî mezheplere önemli oranda tesir etmişlerdir. Zira bu tür haberleri Râfizilik gibi bazı mezheplerin doğuşu, gelişimi ve sürecinde haricî bir unsur olarak etkili olmuşlardır.³² Böylece İsrâiliyyât'ın İslâmî düşüncenin içerisine girdiği ve kelâmî teşekküllerde fikrî olarak kaynak konusunda tesir ettiği söylenebilir.

Tarihsel süreçlerde senetleri bakımından bu tür haberlere bakıldığında İsrâiliyyât haberin, sened ve metin olarak sahih, zayıf ve mevzû' (uydurma) İsrâiliyyât şeklinde üç kısımda ele alınmaktadır.³³ Ancak İbn Haldûn'a (v. 808/1406) göre erken dönem âlimlerin yazdığı rivâyet türü tefsirlerdeki haberler sahih-zayıf,

²⁷ Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Camiu'l-Beyân*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Kahire, 2001, c. XIV, s. 226-227.

²⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, "Enbiyâ", 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Ahmed Abdurrezzak 'Îd, Âlemü'l-Kitâb, Beyrût, 1998, c. II, s. 159.

²⁹ Buhârî, *Sahih*, "İ'tisâm", 25.

³⁰ Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 37.

³¹ Bunların rivâyetler açısından durum ve konuları için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s. 84-101.

³² Remzî R. Na'nâ'a, *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fi Kütübî't-Tefsîr*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1960, s. 113-114; Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s. 83.

³³ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s. 31-33.

makbul-merdûd sınıflandırma bağlamında tenkit edilmeksizin derlenmekteydi. Bunun sebebini Arapların ilahî kitap/vahiy kültür bilgisine sahip olmayan göçebelik ve ümmîlik özelliği taşıyan bir toplum oluşuna bağlıyordu.³⁴ Sonraki süreçte ise ulema, sened yönüne dikkat ederek özellikle sahih olan rivâyetleri dikkate almaya önem göstermişlerdir. Ne var ki yine de bazı tefsirler, zayıf ve mevzû olan bu tür haberlerin sızmasından hali olamamıştır. Sonraki dönemlerde bazı tefsirciler de ihtiyatlı davranarak İslâmî naslara ters düşmemek kaydıyla İsrâiliyyât haberlere kısmî olarak yer vermişlerdir.

1.4. Muhteva Bağlamında İsrâiliyyât Haberler

Yukarıda İsrâiliyyât'ın İslâmî kaynaklara dâhil olma sürecinde bahsettikten sonra, şimdi bu tür haberlerin muhteva olarak sağlamlığı hususuna değinmek yarar sağlayacaktır. Bu açıdan özellikle muhtevaya bağlı olarak bu tür rivâyetler, İslâm'ı kaynaklarda sahih senetle İslâm'a uygun, İslâm'a zıt ve doğruluğu tasdik veya tezkib edilmeyen İsrâiliyyât (Meskûtün anh)³⁵ olarak üç şekilde tasnif edilebilir.

Yine İsrâiliyyât'ın naklinin meşruiyeti konusunda, bu tür haberleri yasaklayan rivâyetler olduğu gibi, bunları tecviz kılan rivayetlerde söz konusudur.³⁶ Burada bu tür haberlerin, İslâmî kaynaklardan özellikle tefsir, hadis ve tarih ilmine sirayet etmesine kolaylık sağlayan faktörlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar, Kur'ân'ın Ehl-i Kitâb'a karşı tutumu, Hz. Peygamberin ve sahâbenin Ehl-i Kitâb'a karşı muamelesi, kitâb ehlinin Müslümanlarca benimsenmesi ve İslâm karşıtlarının din düşmanlığı bağlamında tahrif yoluna gitme çabaları şeklinde sıralanabilir.³⁷

Tarihî süreçte bu tür haberler, başta tefsir olmak üzere, tarih kaynakları gibi pek çok alanda İslâm kültürüne hızlıca dâhil olmuşlardır. Kanımızca bu tür haberlerin bilgi bağlamında tefsir malzemesi olarak dikkate alınmasındaki ölçüt, Kur'ân kıssalarının ana orijini dikkate alınmak suretiyle bunların, kıssaların rûhu ve verdiği mesajlarla ne derece örtüşüğünün tespiti olmalıdır. Nitekim Kur'ân kıssalarıyla amaçlanan, tarihî bu tür vakıalarla tevhidi canlı ve dinamik tutmaktır.

2. İsrâiliyyât Haberlerin Bilgi Değeri

Kur'ân, tarihî bilgi verme konusunda teferruata girmez. Dolayısıyla ilahî kelâmında tarih kitaplarında olduğu gibi, kıssaların vuku bulduğu yer ve zamanla

³⁴ Ebû Zeyd Veliyyuddin İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrût, 2001.

³⁵ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s. 34-44.

³⁶ Bu rivayetlerin bir kısmını görmek için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s. 46-63.

³⁷ Bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s. 77-83.

ilgili net bilgi verilme hususu yoktur. Kur'ân, münhasıran bir tarihi konuya bir bölüm ayırmaz. Bu tür açıklamalar Kur'ân içerisinde serpiştirilerek verilmiştir. Dolayısıyla dinî kitaplar arasında sadece Kur'ân, parçacı bir yaklaşımla değil, toplum ve milletlerin kaderini yönlendirme, onların dünyadaki mutlulukları konusunda bütüncül görüş bildirir.³⁸

Hedef olarak Kur'ân, tevhid bağlamında kıssadan hisse alarak hidayet buldurmaya amaçlar. Ancak kıssalar etrafında derç edilen İsrâiliyyât haberlerde zaman ve mekâna dayalı çeşitli varyantlarda pek çok söylemi görmek mümkündür. Bunlar mitolojik bir vasıfta olsa bile haber türü bilgi statüsünde olduğundan, izah için tefsirlere taşınan bu tür haberlerle, kıssaların muvafakât ettiği orijinin tespiti önem arz etmektedir. Zira aksi bir durumda haberlerle, kıssalar arasında doğru bilgiye ulaşmada yanılgı ortaya çıkabilecektir. Binaenaleyh kıssalarla örtüşmeyen İsrâiliyyât bilgisi, Kur'ân'ın hedeflediği hidayete ulaştırma hususunda bir anlam/değer ifade etmeyecektir.

Kıssa, bir şeyi adım adım takip etmek demektir. Yine iz sürmek anlamlarına da gelmektedir³⁹. Buradan hareketle kıssaların geçmiş zamanda tarihi iz düşümünün ve İsrâiliyyât haberlerdeki izlerinin tespiti önem arz etmektedir. Velhasıl bu tür haberler içerisinde kıssaların izlerini bulmak, bunların, tarihî bilgi olarak kıssa düzleminin neresinde olduğunu gösterecektir. Nitekim kıssalar ve etrafında derç edilen İsrâilî rivâyetler, tabii olarak sem'iyâyâ dayalı menkul haber özelliği taşımaktadır.

Tarih, genel olarak geçmişte yaşanmış olay ve olgular bütünü olarak nitelenmektedir. Araştırmacılara göre, tarihin hafızasından mülhem olan malzemenin, müşâhede olarak görülmediğinden bilgi olarak değer ifade etmesi için bir vesikaya bağlı olması gerekmektedir. Aynı zamanda da sağlam güvenilir yollarla nakledilen bir bilgi özelliğini taşıması önem arz etmektedir. Binaenaleyh bu tarihî hafıza ileri taşındığında, insanlığa yön verme hususunda anlam ve değer ifade edecektir.

2.1. Genel Olarak İslâm Düşüncesinde Bilgi ve Kaynakları

İlk dönem bilginin teorileşmesini, akıl ve nassın yorumlanmasını ve bunların bilgi ifade etme hususunu en belirgin şekliyle İmam Mâturîdî'de (v. 333/944) görmekteyiz. İslâmî ilimler bağlamında bilgi hakkında şöyle bir tanım yapılabilir: Bilgi, her kime ait olsa olursa olsun kendisiyle düşünülebilen her şeyin tam bir açıklıkla ortaya çıkmasını sağlayan bir sıfattır. Başka bir deyişle bilgi,

³⁸ Mazharuddîn Sıddikî, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*, trc. Süleyman Kalkan, Pınar Yay., İstanbul, 1982, s. 61.

³⁹ İsfehânî, *Müfredât*, s. 404.

nesneyi açık seçik hale getiren bir sıfat olarak da ifade edilmiştir.⁴⁰ Mâtürîdî'ye göre, bilginin kaynağı üç esasa dayanır:

a-Duyular ('iyân)

b-Akıl (nazar)

c-Haberler (ahbâr)

Mâtürîdî'ye göre bilgiyi elde etme konusunda bunların hiçbirinden vazgeçemeyiz. Bunlardan her birisi ayrı fonksiyon icra eder. Yani birinin sağladığı bilgiyi diğeri sağlayamaz.⁴¹ Buradan hareketle görünen ve maddeye dayalı dünya için gerekli bilgi kaynağı duyular; geçmiş ile ilgili bilginin kaynağı da haberlerdir. Dolayısıyla duyular üstü olan gaybî meseleler için ya istidlâle ya da Peygamberlerin getirdiği habere gereksinim vardır.⁴² Duyulardan gelen bilgilerin nazarî ve pratiğe dönük yansımaları için de akıl büyük önem taşımaktadır. Ancak haber yoluyla gelen bilgilerin vesika değeri taşıyabilmesi için bilginin kaynağının güvenilir olması gerekmektedir. Dolayısıyla haberin kelâmcılar indinde bilgi kaynakları arasında bulunma sebebi, muhtemelen onların vahy ve haber-i resulü bilgi kaynağı saymasıyla alakalıdır. Nitekim kelâmcılar sadık haber denilince, daha çok mütevâtir haberle gelen Hz. Peygamberin haberini anlarlar. Yani haberden maksat peygambere dayanan haberlerdir.⁴³

Bilgi çeşitleri bağlamında bakılacak olursa, Mâtürîdî, bilgiyi kadîm ve hâdis olmak üzere iki ana kısma ayırır. Bu bütüncül yaklaşımdan hareketle bilgiyi ele alırken Allah'ın bilgisini de tasnife dahil ederek alır; bunu da sistemin bir gereği olarak görür. Bu şekilde hâdis olan bilgiyi de hayvan ve insan bilgisi olarak tasnife tabi tutar. Sonra insan bilgisini de zarurî ve kesbî olarak iki kısma ayırır. Son olarak ise kesbî olarak nitelediği bilgiyi de "tarihî bilgi" ve istidlâlî bilgi olarak kısımlara ayırır.⁴⁴

2.2. Haber/Tarihî Bilgi

İslâmî bilgi sistemine Mâtürîdî üzerinden baktığımızda, gaybî meselelerde bilgi kaynağı haberdur. Haber geçmişe ait ise onun nakli de elbette tarihin konusu olacaktır. Bu bağlamda İsrâiliyyât haberler, bilgi türü olarak tarihî bilgi, yani haber niteliği taşımaktadır. Ancak dinî ve kelâmî olarak haber, bir haber verenin olmasını

⁴⁰ Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, İFAV. Yay., (2. baskı), İstanbul, 1998, s. 53.

⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 83; Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, İFAV. Yay., (2. baskı), İstanbul, 1998, s. 73.

⁴² Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 73.

⁴³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, s. 84-86; Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 74.

⁴⁴ Bu tasnifin geniş açıklamaları için bkz. Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 100-129.

gerektiren kelâm olmalıdır. Zira bir haber için mutlaka haber vereninin olması gerekir. Şayet haber vereni yoksa bu söze haber denemez.⁴⁵

Mâtürîdî, ısrarla haberin bilgi kaynağı olduğunu söyler. Bunu da ispatlama yoluna gider. Ona göre bilgi değeri olan haber, sıradan kişilerin haberlerine dayanmak suretiyle geçmiş bir olay hakkında bilgi edinmek değil, vahye ve peygambere (haber-i resûl) dayanması gerekmektedir. Dolayısıyla o haberleri "mütevâtir ve âhad"⁴⁶ haber olarak iki kategoride değerlendirir.⁴⁷ Ancak ona göre mütevâtirden maksat vahiydir. Nitekim o, vahyi, hakkında şüphe bulunmayan bir bilgi edinme yolu olarak tanımlamıştır.⁴⁸ Yine Mâtürîdî, peygambere dayanan bilgi, doğruluğu teyit edilmiş habere dayandığı için bunun güvenilirlik ve hüccet olduğunu söyler. Ona göre, insan kaynaklı haber ise, soy, meşhur yer ve gıda isimleri, geçmişte tecrübe edinmek üzere yeni buluş ve sanat ile ilgili haberler de tarihî bilgi özelliği taşır.⁴⁹

Tarih bilgisi genel olarak geçmiş, "tarihî bilgi/haber bilgisi" bilgi ise yakın veya uzak geçmişe dair bilgiyi ifade eder. Nitekim bu sabah vuku bulmuş olaya ait bir bilgi, asırlar önce meydana gelen bilgi kadar tarihîdir. Zira tarihî bilginin çeşitli kaynakları vardır. Bunlar hafıza, insana dair sözler, tarihî vesikalar, basın yayın vasıtaları sayılabilir. Mahiyetlerine göre de bunlar yazılı ve sözlü haberler olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. Velhasıl bizler geçmişe dair bilgiyi (tarihî bilgiyi) başta hafıza olmak üzere çeşitli şekillerde elde edebiliriz.⁵⁰

Batılı düşünür Russell de hafızaya dayalı bilgileri "tanımaya dayalı bilgiler" olarak nitelendirir. Bu nitelendirme ise arada bir vasıta bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü ona göre biz, hislerimizle temas edebildiğimiz şeyleri hatırlayacağımızı, geçmiş olmasına rağmen bilebiliriz. İşte bu hafıza geçmişe dair bilginin yegâne kaynağıdır. Dolayısıyla söz konusu hafıza olmayınca geçmişe dair istidlâlî bilgi kaynağı olmayacaktır.⁵¹ Aksi olarak İslâm geleneğine bakıldığında geçmişe dair bilginin kaynağı olarak haber esas alınmaktadır. Zira bu tür bilgi

⁴⁵ Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, thk. Muhyiddin Abdulhamid, Meketebetü'n-Nehzeti'1-Mısriyye, Kahire, 1969, c. II, 132.

⁴⁶ Mütevâtir: "Yalan üzerinde birleşmeleri âdet mümkün olmayan râviler topluluğunun, her nesilde kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği işitme ve görmeye dayanan hadistir", Âhâd: Her ne kadar hadis veya haber-i vâhid, her ne kadar 'bir kişinin verdiği haber' anlamına geliyorsa da hadis usûlüne göre, "mütevâtir şartlarını taşımayan hadis"tir. Bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Usûlü*, Marmara Üniversitesi İFAV Yay., (2. Baskı), İstanbul, 1991, s. 106, 109.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 85-86; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlı, B. Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul, 2005, I, s. 333.

⁴⁸ Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 82-83.

⁴⁹ Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 84.

⁵⁰ Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 114.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Bertrand Russel, *The Problems of Philosophy*, Oxford University Pres, London, 1952, s. 46-59.

nakledilirken sıhhat durumuna ve menkul kaynağa göre ilmî bir değer ifade edecektir.

Malumat sahibi olduğumuz tarihî bilginin gerçekte vuku bulduğunu nasıl bileceğiz? Felsefecilerin sorduğu üzere geçmişin durumunu nasıl bilebiliriz? Geçmiş yeniden vuku bulmayacağına göre bazı şeyleri nasıl ortaya çıkarabiliriz? Geçmiş gittiğine göre ona nasıl biz erişeceğiz? Velhasıl geçmişle ilgili bilgi nasıl mümkündür? İşte bu sorular tarihî bilgiye dair felsefi problemlerdir. Bunların tamamı da genellikle tarihî bilginin kaynaklarıyla ilgili endişelerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tarihî bilgi konusunda hafızaya önemli bir önem atfedilmektedir ki bu hafıza da tarihsel bilginin kaynağı şeklinde düşünülmektedir.⁵² Bu minvalde hafızanın tarihî bilgideki önemi ise hatırlayan ile hatırlanan arasında bir vasitanın olmasından kaynaklanmaktadır.⁵³

Bilgi kaynağı üzerinde önemli açıklamaları bulunan Mâtürîdî, bu hususta habere sadece basit geçmiş hakkında bilgi edinmek şeklinde değil, vahiy ve peygamberin haberi olması için de önem verir. Mâtürîdî'nin haber ve nakil bilgisi olarak ifade ettiği bu bilgi, felsefi literatürde "tarihî bilgi" olarak değerlendirilmektedir.⁵⁴ Ancak filozoflar, tarihî bilginin tümevarımsal sebep ve bu şekilde genellemeye dayanması nedeniyle, bilginin güvenilirliği konusunda endişeye kapıldıkları gibi, Mâtürîdî de haberler konusunda "âhad haber" için aynı endişeyi taşır. Ancak Peygamberlere dâir mütevâtir haberlerin güvenilirliği konusunda herhangi bir endişe taşımaz.⁵⁵ O halde âhad haberlerle ilgili olarak özellikle tarihî konularda Hz. Peygamber'den bize intikal eden geçmişe dair haberlerde râvilerin nakil yönteminin incelenmesi ve haberin muhtevasını kesin delille mukayese etmek şeklinde titizlik gösterilmesi gerekecektir.⁵⁶

Mâtürîdî, Kur'ân'da yer alan peygamberler ile ilgili kıssaları bize tarihî bilgi veren birer haberler olarak görür. Bunlardan inanca dayalı bilgi olarak faydalanmanın gerektiğine işaret eder. Ona göre, hikâye edilen kıssaların ayrıntılarını bilmemize gerek yoktur. Zira bu kıssaların amacı ibret amaçlı olarak başta nübüvvet olmak üzere, tevhid ve ba's gibi konuları ispatlamaktır.⁵⁷ Böylece o, Kur'ân'daki kıssaların zikrinin itikâdi eksenli oluşuna vurgu yapar.

⁵² J.L. Pollock, *Knowledge and Justification*, London, 1974, s. 175-176.

⁵³ Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 115.

⁵⁴ Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 116.

⁵⁵ Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 115- 117.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Kitâb-ı Tevhîd*, s. 86.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ertuğrul Boynukalın, Mizan Yay., İstanbul, 2006, II, s443; V, s. 12, 407; Mâtürîdî'nin tarihî bilgi/kıssa hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. Özcan, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, s. 121-122.

2.3. Rivâyet ve İlim İlişkisi

Klasik kaynaklara bakıldığında özellikle hadisle ilgili kaynaklarda ilim, haber, eser ve rivayetle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Zira ilk dönemde hadis, tefsir, fıkıh, kelâm ilimleri gibi ayrımların kesin ifadeyle olmadığı aşikârdır. Genel olarak bu disiplinler ilim olarak addedilmekteydi. Yine erken dönemlerde ilim, hadis ve buna bağlı olarak tefsir ve fıkıh için kullanılıyorsa da içerik olarak yardımcı konumda olan lügat, meğazi ve fer'î görülen konular da ilme dâhil durumdaydı. Sonuç olarak bu dönemde ilim, re'yin karşıtı olarak kabul bulmuş, rivâyetlerden ibaret görülmüştür.⁵⁸

Çeşitli isimlerle anılan nakiller, istilâhî olarak fıkıh, hadis, tefsir ve kelâm gibi disiplinlere dair bilgiler içermektedir. Zira hicrî asrın başlangıcında rivâyet ve hadis kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁹ Ancak bir rivâyetin makbul ve muteber sayılabilmesi için sened ve metin olarak bazı şartları taşıması gerekir. Bunları özetle senedin zincirinin muttasıl, râvilerin adâlet ve zabt sahibi, sikâ râvilerin rivayetine muhalif râvinin bulunmaması ve muhakkik ile tespit edilen illetleri taşınamaması şeklinde özetleyebiliriz.⁶⁰ Her rivâyetin râvisi, hocasından naklederken nakil yoluna göre özel lafızlar kullanır.⁶¹ Rivâyetler ise kitaplarda tedvin edilmesine kadar, lafzî ve manevî rivâyet olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Lafza dair rivâyetlerde sorun olmasa da bazı âlimler manâ ile rivâyet konusunda kabul için birtakım şartlar koymuşlardır.⁶²

Sonuç olarak âlimler, Hz. Peygamber'e merfû senetle yapılan ve sahih olan rivâyetleri pratik hayatta kullanılması konusunda mesnet olabilecek gerçek bilgiler olarak kabul etmişlerdir. Bununla beraber fıkıhta re'y, içtihat ve kıyas gibi akfî çıkarımlar ise yöntem farklılığı nedeniyle bazı dönemlerde şüpheyle bakılmıştır. Dolayısıyla âlimler, i'tikâd ve muamelât konularında doğru bilgiye ulaşma yolunun nebevî bilgi veya hadis bilgisi olduğunu ortaya koymuşlardır.⁶³ Görüldüğü üzere ilk dönemlerde ve kısmen sonraki zaman dilimlerinde rivâyete dayalı haberlerin ilmî değeri son derece revaç bulmuştur. Ancak modern dönemde muhtevaya dair akıl ve müşahede ön plana çıkarılmış, hadis ve haberlerde bilgi doğruluğu ve sıhhati bakımından derin kritiğe tâbi tutulmuştur.

⁵⁸ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba Kitabevi Yay. İstanbul, 2001, s. 75.

⁵⁹ M. Akif Koç, *İsnâd Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faliyetleri*, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2003, s. 19.

⁶⁰ Mehmet Efendioğlu, "Rivâyet", *DİA*, İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 135.

⁶¹ Bunlar; "Haddesenâ", "Ahbarenâ-enbeenâ" ve "Sem'itü" ve diğerleri şeklinde sıralanabilir. Bu hususta bkz. Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 60-63.

⁶² Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 67-68; bu husus ve rivâyet ile ilgili kaynaklar için bkz. Efendioğlu, "Rivâyet", s. 136-137.

⁶³ Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, s. 80.

2.4. İsrâiliyyâtın Mahiyeti ve Bilgi İfade Etme Sorunu

İslam geleneğinde bilgiyi elde etme süreci olarak "ilim", rivâyet kanalıyla gelen haber, eser veya hadis manasında kullanılmasına karşın, modern dünya da bilgi elde edilmiş yöntemlerinin dışına atılmıştır. Modern düşüncede haber bilgi olarak kabul edilmemektedir. Zira modern düşüncede rasyonel, bilimsel bilgiler nazar-ı dikkate alındığından İsrâiliyyât'a dayalı bilgiler değersiz görülebilir. İsrâiliyyât bağlamında baktığımızda Hz. Adem'in bulutlara değecek kadar uzun olmasından tutun, pek çok haber batıl addedilebilir.⁶⁴ Ancak bu tür haberler, hadis kitaplarında olduğu gibi, tefsirlerde bulunmaktadır. Hal böyle olduğundan bunların yer aldığı tefsiri terk edemeyiz. Zira rivâyet tefsirlerinin kıymeti ortadadır. Ancak âlimler, bu haberleri hadislerin sıhhatine göre sahih, zayıf, mevzû ve münker olarak derecelendirmişlerdir.⁶⁵ Bu tasniften hareketle bu tür haberlerin sıhhati açısından bilgi değerinin olup olmadığına karar verilebilir.

Bugün İsrâiliyyât türü haberlerin ifade ettiği anlam ve dinî anlamadaki değeri önemlidir. Zira rivâyet alanında bulunan pek çok malzeme arasında bu tür haberler bir hayli yer kaplar. O halde bu tür haberleri reddetmek yerine, Kur'ân'ın koyduğu kıssaya dair bilgilerle, genel İsrâiliyyât ve Kitab-ı Mukaddes arasında bilgi korelasyonu kurmak, farklılığın tespitinde kolaylık sağlayacaktır.

İnanç konusu haline gelmiş mitolojik hususlar, tarihi süreçte kıssaların etrafını çepeçevre kuşatmaya yüz tutmuştur. Binaenaleyh zamanla tefsir ve tarih kitaplarında İsrâiliyyât'a dayalı malzeme ana gövdeyi sarar hale gelmiştir. Böylece kıssanın kendisi değil de tefsiri etrafında vârid olan mitolojiler ön plana çıkmaya başlamıştır. Oysaki Kur'ân, kıssalarda net ve müşterek beyanlarda bulunarak önceki kadim kitaplarda derç edilen İsrâiliyyât türü haberlere dair kendi üslûbuna has farkı ortaya koymuştur.

Erken dönem özellikle Ehl-i hadis ve selef uleması ilim kelimesini hadis ve rivâyet anlamında kullandığı gibi, hikmet kelimesini de Yahudilik ve benzeri eski dinsel kültürlere ait özlü sözler şeklinde telakki etmişlerdir. İşte hikmetten hareketle, İsrâiliyyât'ın da eğitici ve hikâye yönleri dikkate alındığında erken dönemlerde hikmete dair söylemlerin ilmî değer taşıdıklarında herhangi bir şüphe yoktur. Bu anlamda ilmin doğruluk değeri tarihsel gerçekliğe uygun olmasından ziyade nakilde sahihliğin ve sağlamlığın sübut bulup bulmaması önemlidir. Metin veya muhtevaya bağlı olarak sahih oluşuna gelince, modern dönemde rasyonel, bilimsel bilgilere dair genel kabulden yola çıkarak, bu tür rivâyetlerin önemli bir kısmının hurafeler manzumesi olduğu görülür. Mamafih İsrâiliyyât çağdaş akıl ve bilimin ölçütleri ile test edilip tasdik edilebilir bir bilgi türüne değil, modern bilgi

⁶⁴ Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, s. 32.

⁶⁵ Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, s. 198.

tasnifinde dogmatik bilgi türüne tekabül etmektedir. Başka bir açıdan İsrâiliyyât'a dair bir bakış oluşturma, bu meyanda amaç saptama ve diğer inançları yönlendirme bağlamında ise idealist bilgi olarak da ele alınabilir.⁶⁶ Şimdi İsrâiliyyât türü haberlerin bilgi ifade etmesi hususunu iki açıdan izah ederek örneklendirelim.

2.4.1. İsrâiliyyât-Mitoloji İlişkisi

Halefullah'dan hareketle kıssalar hakkında üstûrî ifadeler yerinde kullanılması tartışma konusu olmuştur. Ancak Kur'ân kıssaları etrafındaki İsrâiliyyât'a dayalı mitlere dayalı rivayetlerden bahsetmek ise pekâlâ mümkündür.⁶⁷ Üstûre kelimesi mitoloji kavramıyla çok yakından ilişkili olduğu ve bu iki kelimenin birbirinin yerinde kullanıldığı bilinen bir husustur. Mitler kimilerine göre kadim insan için efsanevî evrensel fikir ve inanış motifler⁶⁸, kimilerine göre ise tarihsel olaylarla hayal gücünün birbirine karışımı sonucunda üzerine kutsallık atfedilmiş kültür olarak tarif edilmiştir.⁶⁹ Bu hususta bir genelleme yapacak olursak mitos sözlü olarak anlatıla gelen nakledilen öyküler denmekte olup bunları inceleyen ilme de mitoloji denmektedir. Ancak mitosu, sıradan hikâyelerden ayıran husus ise, mitoslarda anlatılan öykülerin kutsal olması veya kutsal kabul edilmesidir. Dolayısıyla kavramsal olarak karmaşık bir anlam yapısına sahip olan mitleri, salt bir kurgudan oluşan basit öykü ve masal gibi düşünmek, bunların gerçek anlam boyutlarının kavranmasına engel teşkil edecektir.⁷⁰

Mitlerin işlevsel yönlerine gelince, dine malzeme oluşturduğu kabul edilen mitoslar genellikle kutsala ve metafizik varlık boyutuna yöneliktir. Bu şekilde insanlar, mitoslar sayesinde tecrübe dünyası dışında mevcut olana, gizemlilik taşıyan hayalet türü olan şeylere dair temayülleri dışı vururlar. Bu da

⁶⁶ Mustafa Öztürk, "Kur'an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım", s. 53.

⁶⁷ İsrâiliyyâtın üstûreler ve Hurâfeler manzumesinden ibaret olduğu gerekçesiyle kabul edilip reddedilmesi meselesi de tartışmaya açık bir husustur. Bunlar Arapların terminolojisinde bugün kullanılan anlamdaki mesel ve hikmet ifadelerinin eğitici öğretici anlamda kullanıldığını zikredilmektedir. Bkz. Âbidîn, *el-Emsâl*, s. 11-12. Üstûre kelimesi Kur'ân'da müşriklerin söylediği "esâtîrin evvelin" söyleminden hareketle, üstûrenin Arap dilinde bir edebi tür olarak kısaca olarak kullanılmasının yanı sıra önceki milletlere ait rivâyetler anlamına da gelir. Bu kelimeler kapsamında melâhim/kahramanlık gibi masallar ile gerçeklik payı bulunan kıssalar da girer. Zira "esâtîr" kelimesi "historia" ve "storia"dan Arapça kelime haline gelmiş "istâr" ve "istâre"nin çoğul şekli olduğu görüşünü de teyit eder. Bkz. Şaban Karataş, *Muhammed Ahmed Halefullah*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2011, s. 330-332.

⁶⁸ Fred Gladstone Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, trc, Nejat Muallimoğlu, MÜİFAV Yay., İstanbul, 1995, s. 27.

⁶⁹ Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., Samsun, 1998, s. 26.

⁷⁰ Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, 21-22; Mitin ütopya ile farkı veya sınır konusunda yapılan tanımlamalar oldukça belirsizdir. İkisi arasındaki ortak nokta ise, realiteye yabancı ve uzak olmalarıdır. Bkz. Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları*, s. 17.

insanoğlunun dışı dair yaşadığı âlemdeki konumunu (orijini) anlamlandırma çabasıdır.⁷¹ Buradan hareketle faydacılık olarak baktığımızda mitolojik bir anlatım, gerçekliği olmayan bir menkıbe insanın din ve ahlâk olarak bir yere varmasına vesile oluyorsa, bu hurafe değil, hakikati anlaştıran (vasıta) bir olgu olarak anlaşılmalıdır.⁷² Dolayısıyla bu meyanda bakıldığında mit, insanının yaşadığı evrene bakışını ve yönelişlerinde etki sahibi olan kutsal bir gerçek niteliği taşır.⁷³

Erken dönemlerde İslâm âlimlerine gelince İsrâiliyyât'ı tefsir kaynağı olarak içerisinde gerçek olan bilgi şeklinde değil, bunlara itikâd nazarıyla bakıyorlardı. Başka bir söylemle, ilk döneme ait olan âlimler nazarında bilgi, zihinsel çabayla üretilen tarihsel ve olgusal gerçekliği hususunda olduğu üzere farklı olarak nakledilip derlenen ve gereğine göre amel edilen şey olarak görülmekteydi. Sonuçta İsrâiliyyât'ın bilgi olarak değer ifade etmesi ve meşruiyeti meselesi çağdaş döneme ait bir husus olarak tezahür etmiştir.⁷⁴

Mitler, bütün metinler gibi bir meramı bulunan anlamlı metinlerdir. Mitsel metinler karşısında yoruma yönelen okuyucu şahıs geçmişte söylenen şeyle "şimdi" arasında ilgi kurabilir. Burada anlaşılmaya matuf olan şey aslında geçmiş değil bu gündür. Bu da günümüze taşınması anlamında mitlerin canlı metinler vasfında olduğunu gösterir. Ancak Modern İslâm dünyasında, mitler ve bu kapsamda ele alınan İsrâiliyyât türü bilgilere anlamlı metinler gözüyle bakılsa da bunlara Müslümanların arasında yayılan gerçek dışı masallar ve hurafeler nazarıyla bakılmaktadır.⁷⁵ Mamafih bazı batılı düşünürler de bunun tam aksini iddia ederek bunları gerçek olarak kabul ederler. Mitlerin uzak görülmesinin nedeni, modern insanın gerek mitsel zaman ile gerekse de coğrafya ile bir bağa sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bunların gözünde mitolojik metinler artık bir izah tarzı olarak görülmez.⁷⁶

2.4.2. Sem'iyata Dayalı Haberlerin Olgusal Gerçekliği

Doğa bilimci yaklaşıma göre kabule şayan şey yalnızca gördüğümüz şeylerdir. Dolayısıyla bu tür şeyler doğa, olgu ve dış dünyadaki gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Natüralizm kendisini göz ve görme duyusu üzerine inşa eder. Zira doğanın dili matematik olup yalnız görülebilen şeyler

⁷¹ Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 255.

⁷² Batuk, "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2009, s. 41.

⁷³ Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 256.

⁷⁴ İsrâiliyyât bilgisinin mahiyeti ve değeri konusunda etraflı bilgi için bkz. Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 250-266.

⁷⁵ Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr, Dâru'l-Ma'rife*, Beyrût, ts., VI, s. 332-333; Muhammed Cemâluddin el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl, Dâru'l-Fikr*, Beyrût, 1978, c. I, s. 44-45.

⁷⁶ Batuk, "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar", s. 49- 52.

matematiksels (sayısal) şekilde ifade edilebilir. Bu nedenle natüralizm, doğayı çıplak olarak algılayıp kavrayacağımız varsayımından hareket eder.⁷⁷ Yine mantıksal pozitivistlere göre bilgi, bilimsel bilgi ve bilimsel olmayan bilgi şeklinde kategorize edilmektedir. Zira onlara göre bilimsel olmayan bilgilerin herhangi bir önemi ve değeri yoktur.⁷⁸

Modern anlamda doğacı yaklaşım, gözlem üzerine inşa edildiğinden sem'iyât/işitmeye dayalı haber türü her şeyi reddeder. İslâmî ilimlere bakıldığında hakikat, sem'iyat ile ilgili olup görmekten ziyade, işitmekle alakalıdır. Nitekim Kur'an'a bakıldığında görme ile işitmenin, başka bir deyişle gerçeklikle hakikatin aynı şeyler olmadığı sonucuna varabilir. Bakara Suresinde (işittik ve itaat ettik/سمعنا وأطعنا)⁷⁹ ifadesi bu hususta örnek verilebilir. Yine Bakara 2/7. ayette işitme görmeden önce zikredilmiştir. Bu durum, Kur'an'ın indiği toplumda kültürel olarak temel olan bilginin işitmeye dayalı olduğunu göstermektedir. Zira Kur'an'ın nazil olduğu toplumda sözel edebiyatın zirvede olduğu malumdur. Râzî'nin ifadesine göre sema'/işitme nübüvvetin şartıdır. Bu yüzdendir ki sağır peygamber gönderilmemiştir. Ancak bazı peygamberler körlük çekmiştir. Başka bir açıdan bakıldığında bir şahsın akılla elde edemediği sonuçlara, başka akıl sahipleri işitme yoluyla ulaşabilir. Görme duyusu insanı görülebilen şeylere, işitme ise altı cihat açısından bilmeye muvaffak kılar. Velhasıl işitme olamayınca konuşmada ortadan kalker. Ancak görme duyusu gidince konuşma yetisi yine devam eder.⁸⁰

İlimler tasnifine baktığımızda aklî ve naklî olarak iki temel kısma ayrılmakta olup naklî dediğimiz ilimler elde edilme şekli olarak işitmeye dayanır. Zira işitme delili de nakil ve rivâyetle ilgilidir. İlk dönemde değer atfedilmesine binaen İsrâiliyyât türü haberler rivâyet türü bağlamında mevcut malzemeler içinde yer alıyordu. Dolayısıyla erken dönem ilmî telakkide rivâyet türü haberler önemli bir yer tutmaktaydı.

İsrâiliyyât türü haberler, dinî metinlerin şerh ve izahı ile ilgili olması hasebiyle dogmatik bilgi kategorisinde ele alınabilir. Nitekim dogmatik olan bir şey tartışmaya açılmaz ve kendisinden kuşku da duyulmaz. Bu nedenledir ki dinî ilimler mutlak olarak kabul edilir. Oysaki bilim ve bilimsel bilgi dogmatik değildir. Zira bilimde inancada yer yoktur. Aksi olarak bilim de her şeye şüpheyle bakar. Velhasıl deneye dayalı bilimlerde bilginin doğruluğunu ispatlamak her zaman mümkün olmaz.⁸¹

⁷⁷ Hüsamettin Arslan, "Bilgi, Naturalizm ve Değerler, (Bilgi ve Değer İçinde), s. 95-96; Mustafa Öztürk, "Kur'an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım", s. 57-58.

⁷⁸ Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, Sentez Yayıncılık, (7. Baskı), İstanbul, 2015, s. 38-39.

⁷⁹ Bakara, 2/285.

⁸⁰ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts., c. II, s. 59.

⁸¹ Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 260.

Tefsir malzemesinin önemli kısmını İsrâiliyyât türü haberler oluşturduğundan bu haberlerin tetkik edilmesi önem arz edecektir. Zira Kur'ân, akla hitap ettiğine göre ihtiva ettiği kıssaların tefekküre teşvik ettiği söylenebilir. Kıssaların açıklayıcısı olan İsrâiliyyâta dair haberler, naklî bir ilim kabul edilmesi sebebiyle insanların düşüncelerine tesir ettiği gibi bunların duygusal etkileşim yönü de olacaktır. Dolayısıyla İsrâiliyyât haberlerde nakledilen olaylar, insanın akıl ve duygu dünyasına tesir bırakıyorsa o halde bunlar olgusal bir gerçeklik potansiyeline sahip olacaktır.

Kur'ân kıssalarıyla benzer anlatım çizgisine sahip olduğu söylenen İsrâiliyyât'ın terğib ve terhîb bağlamında vaaz ve irşatta etkili bir vasıta oldukları vaki'dir. Dolayısıyla menkıbe edebiyatına dayalı anlatımlarının önemli olduğu, bu hususta kussâsin (kıssacıların) dinî anlatımlarda diğer ulemadan daha etkili oldukları hakikatini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.⁸² Zira menkıbeler ve İsrâiliyyât bağlamındaki haberlerin kitleler üzerindeki etkisi geçmişte olduğu gibi günümüzde de hâla devam ede gelmektedir. Mesela "Envâru'l-Aşıkîn"⁸³ gibi içerisi İsrâiliyyât ve menkıbe türü haberlere dair kitaplar, hala evlerde okunarak tesirini göstermektedir. Dolayısıyla bu tür eserlerin fıkıh veya tefsir kitaplarında yer alması, dinî anlatımlar olarak halk nazarında daha rağbet bulması ve etkili olması bunların dinî kültürdeki olgusal bir gerçekliği gözler önüne sermektedir.

Kur'ân'daki kıssaların İsrâiliyyât haberler ile benzer konu ve dilsel çizgide benzeşmesi konusu malumdur. Bu bağlamda ikili ilişkide örnek olması için Tâlût ve Câlût kıssasını seçtik. Bu kıssanın tefsir literatüründe nakil bilgisi olarak nasıl yer aldığını ve yine İsrâiliyyât malzemesi üzerindeki izlerini tespit edip elde edilen verileri bilgi değeri açısından değerlendirmeye çalışalım.

3. Kaynaklara Göre Tâlût Ve Câlût Kıssası

Kur'ân'da zikredilen pek çok kıssalar vardır. Bunlar arasında veciz ve önemli dinî bağlamda mesajlar ihtiva eden Tâlût ve Câlût kıssasıdır. Ayrıca İsrâiliyyât malzeme ile kıssa arasında ana düzlemde fazla bir ayrışma bulunmadığını da burada zikretmek gerekmektedir. Şimdi kıssayı tarihî şahsiyetler ve Kur'ân etrafında haberler çizgisinde ele almaya çalışalım.

⁸² Öztürk, "Kur'an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım", s. 59-60; Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 266.

⁸³ Yazıcıoğlu Ahmed Bicân tarafından telif edilmiştir. Hadis kaynağı olmayıp içerisinde pek çok zayıf hadislerin bulunduğu vaaz türü eserdir.

3.1. Tarihi Şahsiyet Bağlamında Tâlût ve Câlût

Tarihte yaşayan bir şahsiyet Tâlût, Ahd-i Atik'te Şaul (Saul) ismiyle zikredilir. Tefsirlerde Tâlût isminin İbranice kökenli olduğu belirtilmektedir. Yine tefsir malzemelerinde "uzun" anlamında "tûl"den geldiği, Süryânîce'de Şâul şeklinde telaffuz edildiği, bilgili ve iri yapılı olduğundan dolayı kendine bu ismin verildiği belirtilmektedir.⁸⁴ Başka bakış açısıyla "hînta" ve "hîntâu" da olduğu gibi Arapçaya muvafık İbranice bir kelime olduğu da söylenir⁸⁵. Tâlût'un nispeti konusunda fazla bir malumat yoktur. İbranice'de adı Şaul b. Kays olup şeceresinin Hz. Yakub'un neslinden Bünyamin oğullarından geldiği ve Hz. İbrahim'e dayandığı zikredilmektedir.⁸⁶ Kis'in oğlu olduğu da söylenir. İbranice'de Şaul'un "istenilen, talep edilen" anlamına geldiği rivâyet edilmektedir.⁸⁷

Kur'ân'da ismi zikredilen Câlût ise Ahd-i Atik'te Golyât şeklinde geçer. Filistî kavminden ve Gat şehrinden olan Golyat iri cüssesi nedeniyle dev şeklinde tasvir edilmiştir. Onun Refâhim denilen devasa bir ırkın son kalan şahsı olduğuna inanılır.⁸⁸ Golyat'ın boyu Ahd-i Atik'e göre altı arşın bir karış (2.93 m.) şeklinde uzun boylu olduğu, kuşandığı zırhın ağırlığı beş bin şekel (yaklaşık 60 kg) tunçtan olduğundan mızrağının ucundaki demirin ağırlığına varıncaya değin bazı rivâyetler mevcuttur.⁸⁹

Ahd-i Atik de Filistî kavmine müntesip olduğu söylenen Câlût, İslâmî kaynaklarda ise, Bâbilli bir zat, hatta Berberîlerin bir kralı⁹⁰ yahut Amâlika kralı olduğu da nakledilmektedir.⁹¹ Velhasıl bu husustaki İslâmî kaynaklardaki rivâyetler ile Ahd-i Atik'teki kıssaya dair bilgiler benzeşmektedir.

Kral Saul döneminde İsrail toprağını işgal eden Filistî ordusunda yer alan Câlût (Golyat) zorlu bir savaşçıdır. Filistî ordusuyla İsrail ordusu karşılaştığında, başında tunç başlık, üstünde pullu zırh, baldırında tunç zırh, omuzları arasında tunç kargı ve elinde mızrak ile İsrailoğullarını mübarezeye davet ettiğinde, kimse onun karşısına çıkmaya cesaret edemezdi.⁹²

⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. IV, 436. Hakkında geniş bilgi için bkz., Ali Osman Kurt, "Tâlût", *DİA.*, İstanbul, 2010, c. XXXIX, s. 552-553.

⁸⁵ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Ahmed Abdulmevcûd, Mektebetü Ubeykân, Riyâd, 1998, c. I, s. 472.

⁸⁶ Taberî, *Tarihu't-Taberî*, I, 475; Bağavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, I, s. 297.

⁸⁷ Bkz. Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Kitabı Mukaddes Şirketi*, İstanbul, 1996, I. Samuel, 9/1-2.

⁸⁸ Kitabı Mukaddes (Eski Ahit), Tensiye, 2/10-11; II. Samuel, 21/19-20; I. Tarihler, 20/6-8.

⁸⁹ Kitabı Mukaddes (Eski Ahit), I. Samuel, 17/4-7.

⁹⁰ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, es-Seâde, Mısır, 1964, c. I, 54-57.

⁹¹ Taberî, *Tarihi*, c. I, 467.

⁹² Kitabı Mukaddes (Eski Ahit), I. Samuel, 17/8-11; Abdurrahman Küçük, "Câlût", *DİA*, İstanbul, 1993, c. VII, 38.

3.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Tâlût ve Câlût Kıssası

Uslûp olarak Kur'ân-ı Kerîm'de veciz bir anlatımla ortaya konan Tâlût ve Câlût kıssası, Kitâb-ı Mukaddes'in birinci ve ikinci Samuel bölümlerinde diğer kıssalarda olduğu gibi ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Ufak tefek farklar olsa da Kur'ân'daki kıssa ile Kitâb-ı Mukaddes'te ana sifirdeki anlatılanlar uyuşmaktadır. Yalnız metinler üzerinde yapılan ilave ve değişikliklerden dolayı birtakım farklar mevcuttur. Nitekim Kur'ân, bilgi bağlamında kesin ve net olarak tevatüre dayalı bir bilgi ortaya koyar. Ayetlerin ortaya koyduğu bilgiyle, tefsirlerdeki rivâyetler mukayeseli alındığında kıssanın geçtiği Bakara Sûresi 246-252. ayetlerinde hakkında menkul şu rivâyetlerle karşılaşmaktayız. Ayetlerle beraber bunları değerlendirirken, farklı ve abartılı kısımları da İsrâiliyyâtın bilgi değeri bağlamında bir sonraki bölümde ele alacağız.

Süddî'den rivâyetle kavminin nebileri Hz. Mûsa'dan istekleri şöyle anlatılır: İsrailoğulları Amâlika hükümdarı Calût ile savaşıyorlardı. Amâlikalılar, İsrailoğullarını yenerek onları "cizye" ödemeye mecbur bıraktılar. Sonra Tevrat'ı ellerinden aldılar. İsrailoğulları rabbinden kendilerini zilletten kurtaracak, savaştıkları bir peygamber gönderilmesini dilediler. Fakat peygamberler nesline mensup olanlar bir bir gidince, onlardan hamile bir kadın, Allah'tan kendisine erkek bir çocuk bağışlanmasını diledi. İsrailoğulları, kadın kız çocuğu doğurursa kızını erkek çocukla değiştirmesinden korktuklarından onu bir evde hapsedtiler. Çocuk erkek doğunca annesi ona, Şem'un/Şamuel/Samuel adını koydu.⁹³ Çocuk büyüyünce annesi, Tevrat okuyup öğrensini diye onu Beyt-i Makdîs'e götürdü. Bir bilgin, çocuğun terbiyesini üzerine alarak oğul edindi. Çocuk olgunluk yaşına gelince, bir gün ihtiyar birinin yanında uyurken Cebrail ona geldi. İhtiyarın sesine benzer bir şekilde: 'Şem'un' diye seslendi. Genç, korku ile kalkarak ihtiyarın yanına sokuldu. Ona: 'Babacığım sen mi seslendin?' dedi. İhtiyar ona: 'Hayır çocuğum! Git yerinde yat uyu' dedi. Bu sesleniş dört kez tekrarlandı. Cebrail, dördüncü kez seslendikten sonra ona: 'Sen kavminin yanına git ve Allah'ın elçisi olduğunu söyle. Allah, seni peygamber olarak seçti' dedi. O da kavmine gidip Allah elçisi olduğunu söyledi ve onu yalanladılar. Sonra ona: 'Sen peygamberlik hususunda erken davrandın, eğer iddianda doğru isen, peygamberliğinin bir mucizesi olarak Allah'tan bizimle beraber düşmanla savaşmak için bir hükümdar göndermesini iste' dediler. Bunun üzerine Şem'un: 'Allah'ın size savaş emretmesi mümkündür.

⁹³ Rivâyetlere baktığımızda Hz. Davud zamanında yaşayan peygambere Süddî'nin Şem'un, Mucahid'in ise Şamuel'in dediğini görmekteyiz. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed es-Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1999, c. I, s. 665. Kitâb-ı Mukaddes'te ise bu isim, "Saul" şeklinde geçmektedir.

Ancak korkarım ki siz bu emri yerine getiremezsiniz” dedi.⁹⁴ Nitekim Hz. Mûsa’dan sonra onun yerini alan Hz. Yûşa İsrailoğullarını Filistin’e sokmuş, ülkeyi şehirlere ayırarak her birine valilik tayin etmiştir. Peygamberlerden ayrı bir kral da mevcut olmayınca ve Peygamber Samuel zamanında korkaklıkları devam ettiğinden aldıkları yenilgi üzere peygamberlerine gelerek bir kral tayin etmesini istediler.⁹⁵

Kur’ân’ın İsrailoğullarının monarşilerinin kurulmasını istemelerini kısaa etmesindeki amacı, idareci ve krallığın bazı manevi nitelikleri gerektirdiği, Allah’ın bunları insanlara bahşederken ırk, kabile, servet ve dünyevî refaha ölçü olarak değer vermediğini bildirmektir. Kur’an müfessirlerin çoğu tarafından fizikî güç anlamında *cism* kelimesini kullanmak ile birlikte, asıl vurgusu cismanî ihtirasların denetlenebilmesidir. Zira kıssanın bu bölümünde Yüce Kitap, fakir olması nedeniyle Tâlût’u krallığa layık görmeyen İsrailoğullarının maddî anlayışa dayalı davranışlarını şiddetle kınar. Aksine onlara toplumsal sorumluluk içinde olmalarını ve fitrata uygun hareket etmelerini tavsiye eder.⁹⁶ Bu durum, veciz olarak ayette şöyle anlatılır:

“Mûsa’dan sonra İsrailoğullarından ileri gelenlerini görmedin mi? Onlar Peygamberlerinden birine: ‘Bize bir komutan gönder de Allah yolunda savaşalım’ dediklerin de o: ‘Size savaş farz kılındığında savaşmamanızdan korkarım!’ demişti. Onlar: ‘Yurtlarımızdan çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız’ dediler. Üzerlerine savaş farz kılınca da içlerinden azı müstesna, yüz çevirdiler. Allah zalimleri iyi bilmektedir.”⁹⁷

Tefsirlerde kıssanın devamı özetle şöyle anlatılır: Allah’tan kendileriyle birlikte savaşmak üzere bir hükümdar gönderilmesi için talepte ısrar ettiler. Onların bu ısrarı üzerine Şem’un da Allah’a dua etti ve bir değnek alarak: ‘Size hükümdarlık edecek adamın boyu bu değnek uzunluğunda olacaktır’ dedi. Kendi boylarını bu değnekle mukayese ettiklerinde hiçbirinin bu uzunlukta olmadığını gördüler. O dönemde Tâlût adında biri eşeğiyle su taşırdı. Bir gün eşeği yolunu şaşırırdı. Sonra yol aramak üzere eşeğini bırakıp ayrıldı. İsrailoğulları onu görünce yanlarına çağırıldılar. Boyunu fark edip değnekle ölçtüklerinde, boyunun değnek ile müsavi olduğunu gördüler.⁹⁸ Bu rivâyetin benzeri Tâlût’un babası Kiş’ten de bahsedilerek daha teferruatlı bir şekilde Kitâb-ı Mukaddes’te yer almaktadır.⁹⁹

⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. IV, s. 441-442; Onların savaşacak bir komutan istemeleri ve Şem’un’un ise toplum içinde güzel bir bitki bitirmesine dair betimlemesi konusunda bkz. İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur’âni'l-Azîm*, c. I, s. 665-666.

⁹⁵ Kur’an Yolu, *DİB. Yayınları*, Ankara, 2006, c. I, s. 386.

⁹⁶ Sıddıkî, *Kur’ân’da Tarih Kavramı*, s. 134-135.

⁹⁷ Bakara, 2/246.

⁹⁸ Taberî, *Tefsiri*, IV, s. 450; İbn Cerîr et-Taberî, *Tarihu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Mısır, ts., c. I, s. 468; Zemahşerî, *Keşşâf*, I, s. 472.

⁹⁹ Bkz. Kitâbı Mukaddes (Eski Ahit), I. Samuel, 9/1-2.

İsrailoğullarında peygamberler ve krallar şeklinde iki soy bulunmaktaydı. Bir sonraki ayette zikredildiği üzere peygamberleri onlara: *"Allah, Tâlût'u sizlere hükümdar olarak gönderdi"* dediğinde, kavmi de Tâlût'u beğenmeyip inkâr edince ona: *'Sen bu zamana kadar bu kadar yalancı değildin'* dediler. Sonra da kendi aralarında: *'Tâlût, servet ve ilim sahibi değil. Mesleği de sucu veya dericilik. Biz ise, devlet ve sultanlığı elinde bulunduran bir boydan olduğumuz halde, neden ona tabi olalım?'* dediler. Peygamber de onlara: *'Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak seçti. O, ilim, hikmet ve bedenî olarak sizden daha yüksek ve büyüktür. Hilkatinde de koruyuculuk var.'* şeklinde cevap verince kavim: *'Bu sözün doğru ise, onun hükümdar olduğunu ispat edin'* dediler.¹⁰⁰ Tefsirlerde bildirilen bu bilgi ayette şu şekilde geçmektedir:

*"Peygamberleri onlara dedi ki: 'Allah sizlere komutan olarak Tâlût'u gönderdi'. Onlar: 'Biz ondan hükümdarlığa daha layık iken ve ona servet olarak bir genişlik verilmemişken onun üzerimizdeki komutanlığı nasıl olur?' dediler. Peygamberleri ise onlara: 'Allah sizin için onu (Tâlût'u) seçti ve kendisini ilim ve kuvvet olarak güçlü kıldı. Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir' dedi"*¹⁰¹.

Daha sonra Peygamber onlara: *'Tâlût'un (Sâul) hükümdarlığını ispat edecek delil; içinde size ihsan ettiği Sekîne'yi ve Mûsâ ve Hârûn ailelerinden kalan mukaddes eşyaları bulunduran Tabût'u getirmesidir'* dedi. Ayette zikredilen "Sekîne", altından yapılmış bir tas olup bunun içerisinde peygamberlerin kalpleri yikanırdı. Söylediklerine göre bu tas; inci, yakut ve zebircet taşından yapılmıştı. Hz. Musa ve Hârûn'nun hanedanlıklarından mukaddes eşyalara gelince bunlar, Hz. Musa'nın Asâ'sından yere attığı zaman kırılmış olan "elvah/levhalar"ın parçalarından ibaretti. Aynı zamanda Musa (as)'ya indirilen elvâh (levhalar) bu Tabût'a konurdu. Tâbût ile içindeki eşyalar, sabahleyin Tâlût'un avlusunda bulundu. Daha sonra İsrailoğulları Şem'un'un peygamberliğine inanarak devletin idaresi konusunda Tâlût'a itaat ettiler.¹⁰² İsrailoğulları gündüz Tabût'la birlikte meleklerin yere indiklerini gözleriyle gördüler. Melekler, Tabût'u onların arka tarafına koydular. İsrailoğulları, bu olağanüstü durum karşısında ister istemez Tâlût'un hükümdarlığını kabul ettiler.¹⁰³

"Peygamberleri onlara: 'Kuşkusuz onun (Tâlût'un) hükümdarlığının işareti, içinde rabbinizden bir sekinet, Musa ve Harun ailelerinin bıraktıkları bir bakiye

¹⁰⁰ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 450-453; İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 666.

¹⁰¹ Bakara, 2/ 247.

¹⁰² Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 462-464, 470; Beğavî, Hüseyin İbn Mes'ud, Meâlimu't-Tenzil, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Dâru Taybe, Riyad, 1989, c. I, s. 299; İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 667.

¹⁰³ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 474-481. İbn Kesîr, *Tefsiri*, I, s. 667.

*bulunan, meleklerin size taşıdığı bir sandığın (Tâbût'un) gelmesidir.' Dedi. Gerçekten inanıyorsanız bilin ki bunda sizin için büyük bir işaret vardır."*¹⁰⁴

Sonra Tâlût'a karşı savaşıcak Câlût ile ilgili tefsirlerdeki rivâyetler şöyle özetlenebilir: İsrailoğulları, Câlût ve askerlerine karşı savaşmak üzere Tâlût ile birlikte hareket ettiler. Sayıları seksen bindi. Meydanda gövde olarak insanların en büyüğü ve kuvvetlisi Câlût idi. O, askerlerin önünde yürüyordu. Tâlût, İsrailoğullarıyla birlikte düşmanlarına karşı yürürken: "Allah sizi bu ırmakla sınavacak ve cezalandıracak. Bu ırmaktan içen kimse benim askerim ve halkımdan sayılmaz. Ancak ondan içmeyenler benden sayılır" demişti. Bu nehir, Filistin/Ürdün ırmağı idi. Askerler, Câlût'tan korktukları için ırmaktan içtiler. Böylece yetmiş altı bini geri döndü. Bu ırmağın suyundan avuçlarıyla değil de kanıncaya kadar içenler çokça susadılar; avuçlarıyla içenler ise suya kandılar.¹⁰⁵ Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de şöyle haber verilir:

*"Tâlût askerleri ile savaşa çıkınca onlara: 'Allah muhakkak sizi ırmakla imtihan edecek; kim ondan içerse benden değildir. Sadece eliyle bir avuç alan müstesna ondan tatmayan ise bendendir' dedi. İçlerinden pek azı hariç ondan içtiler. Kendisi ve inananlar birlikte, ırmağı geçtiklerinde: 'Bugün Câlût ve ordusuna karşı bizim gücümüz yok' dediler. Allah'a kavuşacaklarını umanlar ise: 'Nice az birlikler vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birlikleri yenmişlerdir. Allah sabredenlerle beraberdir' dediler."*¹⁰⁶

Müminlerden Tâlût'la birlikte ırmağı geçmiş olanlar Câlût'un yüzüne baktıktan sonra: 'Bizim Câlût'a ve askerlerine karşı tahammülümüz yoktur' diyerek geri döndüler. Allah'a kavuşacaklarını umanlar da Ayette belirtildiği üzere: 'sayıları az olanlar; Allah'ın izni ile nice sayıları çok olan askerleri yenmişlerdir' dediler. İrmağı geçtikleri halde Câlût'un yüzünü görünce geri dönenlerin sayısı 3.600 kişi olup ancak Allah resulü Hz. Muhammed ile birlikte Bedir savaşında bulunanların sayısına tekabül eden 310 küsur kişi Tâlût'tan ayrılmamıştı.¹⁰⁷ Kissanın sonunda Câlût ile yapılan savaşta Hz. Dâvûd'un, kendisine verilen hikmetle savaşarak Câlût'u öldürdüğünü Kur'an-ı Kerim veciz ve açık bir şekilde şöyle haber verir:

"Câlût ve askerlerinin karşısına çıkınca: 'Ey Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve bize inkârcı topluluğa karşı yardım et!' şeklinde niyazda bulundular. Sonunda Allah'ın izni ile onları yendiler. Dâvud da Câlût'u öldürdü. Allah, Dâvud'a hükümrânlık ve hikmet verdi. Ona dilediği şeyleri öğretti. Eğer

¹⁰⁴ Bakara, 2/248.

¹⁰⁵ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 482-486; İbn Kesîr, *Bidâye*, c. II, s. 295.

¹⁰⁶ Bakara, 2/249.

¹⁰⁷ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 491-492; İbn Kesîr, *Tefsiri*, I, 668. Zemahşerî bu sayıyı üç yüz on üç şeklinde küsuru tam belirterek nakleder. Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, c. I, s. 476.

Allah'ın insanların bir kısmı ile diğer kısmı engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın, âlemler için büyük lütufları vardır."¹⁰⁸

Bir sonraki ayette ise Cenâb-ı Hak, kıssa olarak bildirilen ayetlerin gerçek olduğuna vurgu yapılmaktadır. Burada vahiy ile bildirilen (hakikat olarak sana vahyettiğimiz üzere/تتلوها عليك بالحق) şeklinde beyan edilen kıssadaki gerçeklik, Tevrat'taki malûmat ile uygunluk arz ettiği şeklinde anlaşılabilir. Buradan kıssanın hakikati, Nebinin de hak bir elçi olduğunun ispatı durumundadır.¹⁰⁹ Nitekim kıssaları Kur'an'da zikrinin gayelerinden biri nübüvveti tasdik ettirmek içindir.

Özetlenecek olursa kıssayla ilgili tefsir bağlamında vârid olan rivâyetlere bakıldığında genelde kıssa ile örtüşen benzeşmenin bulunduğu; hatta bunların bazılarının, ayetteki haberleri tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. Ancak ileride değerlendireceğimiz üzere yer yer İsrâiliyyâta dayalı haberlerde teferruata girme bağlamında abartılı anlatımların olduğunu da söylemek gerekir. Dolayısıyla bu rivayetlerden faydalanırken bunların ayetlerin anlaşılmasında sağladıkları katkı noktasının tespiti, kıssanın sunduğu temel mesajın orijininin uzaklaşmamasının gereği önem arz etmektedir.

Kur'an'da kıssayla bize savaş ve çatışma olgusunun kaçınılmazlığı, bu bağlamda zulme karşı mücadelenin ve bu uğurdaki gayretlerin barışın tesisi için gerekli olduğu anlatılmaktadır. Ancak bu meyanda Kur'an, adaletin tesisinde sayısal güce güvenmeyi reddeder. Savaş durumunda önemli olan nicelik değil, niteliktir. Zira büyük güçler karşısında mücadele ve sarsılmaz bir inanca sahip olanlar durabilirler. Kazanç ve ihtirasları uğruna savaşan inkârcı grup, inanan ve bir ideale sahip olan grup tarafından pekâlâ yenilgiye uğratılabilir.¹¹⁰ Tâlût ordusundan tutun Bedir gazvesine kadar durum bu minval üzere cereyan etmiştir.

4. Bilgi Değeri Bağlamında Kıssayla İlgili Bazı Rivayetlerin Tahlili

Tedvin döneminden günümüze kadar yazılan pek çok tefsir, özellikle de "et-tefsîr bi'l-me'sûr" kabilinden olan rivâyet tefsirleri İsrâiliyyât haberlere bir hayli yer vermişlerdir. Çünkü tefsir mirasının önemli bir kısmını İsrâiliyyât türü haberler oluşturmaktadır. Binaenaleyh bunların külliyyen reddedilmesi, tefsirin büyük kısmının dışarıda kalması olarak zuhur edecektir.

Tefsir, özellikle de rivâyet tefsiri nakil demektir. Bu açıdan bakıldığında tefsirde İsrâiliyyât, önemli habere dayalı bilgi kaynağı özelliği taşıdığını unutmamak gerekir. İsrâiliyyât haberlere tefsirlerde yer verilmesine cevaz veren âlimlere bakıldığında İslâm dininin vahiy ve nübüvvet halkasının sonu olması

¹⁰⁸ Bakara, 2/250-251.

¹⁰⁹ Bakara, 2/252.

¹¹⁰ Siddîkî, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, s. 138-139.

bağlamında, temel dinî prensiplere dayalı olarak önceki şeriatlerle örtüştüğünü beyan etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında vahyin son halkası Kur'ân ile Ehl-i Kitâb kültürü kutsal metinleri arasındaki ilişkiyi görmek, Kur'ân kıssalarındaki kapalılığın giderilmesine imkân sağlayacaktır.¹¹¹

İsrâiliyyât türü haberlerin bilgi ifade etmesi tarihî olgulara dair gerçekliklerle örtüşmesi demektir. Tarihe dayalı bu bilgiler, rivâyet kanalıyla sonraki devirlere taşındığından; bunlar gittikçe nakil esnasında tarihi gerçeklikten kopmaktan ve abartıdan hali olamamıştır. Kur'ân'da kasas ve nebe hususlarına dair "hak" ile bildirme/haber verme denmesi, esaslı bir hedef ve gayeye matuf iş yapma anlamına gelir.¹¹² Buradan hareketle, İsrâiliyyât haberler ayet ve sünnette olduğu gibi mütevâtir derecesinde olmadığından, bunların bilgi olarak değer ifade etmesi için sıhhati sorun teşkil edenlerinin ayıklanması önem arz etmektedir.

Tâlût ve Câlût ile ilgili rivâyetler, hadis kriterlerine tâbi tutulmadan tefsir kültürüne nakledilmişlerdir. Dolayısıyla bunların bir kısmı, İsrâiliyyât kaynaklardan nakledilerek ve zaman zaman da abartılarak gelen İslâm kaynaklarındaki haberler vasfını taşır. Bu bölümde kısaca ilgili rivâyetleri değerlendirirken tarih ve tefsir kaynaklarındaki bütün merviyâtı buraya taşımayacağız. Sadece örnek olması bağlamında bir kısmını değerlendirmeye tâbi tutacağız. Bu hususta bu tür bilgilerin sıhhatine önem veren İbn Kesîr'in (v. 774/1372) eserine naklettiği rivâyetleri önceleyeceğiz. Taberî'nin (v. 310/922) naklettiği üzere sıhhat olarak bilgi değeri olmayan pek çok rivâyeti, başka bir deyişle mühmel (dolgu) malzemesi görülen bu tür haberleri buraya taşımayacağız.

4.1. Rivâyetlerdeki Tarihsel Şahsiyetler

4.1.1. Tâlût

Tâlût'un şahsiyeti hakkında Vehb b. münebbih özetle şöyle haber verir: Samuel'i terbiye eden 'Aylî'nin iki genç oğlu vardı. Bunlar kâhinlikle uğraşıyordu. Şem'un'a, rüyada 'Aylî'nin kendisini ve çocuklarını öldürme emri verildi. Şem'un da gidip bunu 'Aylî'ye anlattı. Kâhin 'Aylî bunu duyunca çok korktu. Bu sırada düşman İsrailoğulları üzerine yürümekte olduğundan; kâhin, oğullarına şehirden çıkarak düşmanla savaşmalarını emretti. Çocukları içinde mukaddes eşyaların bulunduğu Tâbût'un manevi desteğiyle düşmanla savaşmak üzere şehirden çıktılar. Çocukları ölünce 'Aylî, Tâbût nerede dedi? Tâbût'un düşman tarafından götürüldüğünü kendisine söylendi. Bunu işiten Aylî hıçkırarak ağladı ve yuvarlanarak baygınca yere düştü ve sonrasında öldü. Tâbût'u ele geçiren düşmanlar onu, putları, resim ve heykellerini sakladıkları eve koydular. Tâbût daha

¹¹¹ Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, s. 273.

¹¹² Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 24-25.

sonra saklanmak üzere İsrailoğullarının biçilmiş ekinleri arasında bırakılmıştı. İsrailoğulları bunu görünce çok korktular. Tâbût'a yaklaşmak isteyen herkes ölüveriyordu. Şem'un onlara: 'Meydana çıkınız. Kendisinin kuvvetine güvenenler yaklaşsın' dedi. Birçokları deneyip muvaffak olamadı. İsrailoğullarından ancak iki kişi Tâbût'a yaklaşabildi. Bu iki kişinin Tâbût'u, dul bir kadın olan annelerinin evine götürmelerine müsaade edildi. Tâlût hükümdar oluncaya kadar, Tâbût o kadının elinde kaldı. Şem'un, İsrailoğullarının iş ve idarelerini düzenledikten sonra halkı ona: 'Bize Allah yolunda düşmanlarımızla savaşacak bir hükümdar gönder' dediler. Şem'un onlara: 'Allah sizi savaştan müstağni kıldı' dedi. Bunun üzere onlar, ısrara devam edince Allah, Şem'un'a Tâlût'u İsrailoğulları için hükümdar tayin etmesini ve ona mukaddes yağdan sürmesini emretti. Bu esnada Şem'un ile Tâlût arasında bir hayli konuşma geçti. Bundan sonra Şem'un İsrailoğullarına: 'Allah size hükümdar olarak Tâlût'u seçti' deyince onlar, Tâlût'un güçsüz ve servetsiz olduğunu dile getirdiler.¹¹³

Yine bu hususta Tâlût'un mesleği eşeğini nereden suladığı, Tâbût ve Mûsâ'nın asâsının nerede olduğu, hangi nehrele imtihan edildiği ve nehirden kaç kişinin su içmediği¹¹⁴ şeklinde İslâmî kaynaklara derç edilen pek çok rivâyet vardır.

4.1.2. Hz. Dâvûd'un Câlût ile Mübârezesi

İkisi arasındaki mübareze tefsirlerde pek farklı varyantlarda anlatılmaktadır. Bunların bir kısmını vererek bütünlük oluşturmak yararlı olacaktır. Rivâyetlere göre, Dâvûd'un (as) babası on üç oğlu ile birlikte nehri geçenler arasında bulunuyordu. Kardeşlerinin en küçüğü olan Hz. Dâvûd bir gün babasının yanına gelip ona meziyet ve maharetlerinden bahsetti. Babası da: 'Artık sevin, bu senin hakkında hayırlı bir işarettir. Allah, bunları hayır olarak sana verdi' dedi. Hz. Dâvûd, mihne olarak çobanlık yapmakta olup babasına ve kardeşlerine yiyecek taşırdı. Babasının Hz. Dâvûd'u, Tâlût'a anlattıktan sonra, bir gün Hz. Dâvûd, Tâlût'un yanına giderken rastladığı üç taş dile gelip şöyle dediler: 'Bizi yanına al da bizimle beraber Câlût'u öldürürsün.' Hz. Dâvûd, bu taşları alarak ok çantasına koydu. Bu sırada Tâlût: 'Câlût'u öldürene kızımı vererek, devletin idaresini onun eline teslim edeceğim' diye vaatte bulundu. Bunun üzerine Hz. Dâvûd, Câlût'un üzerine yürüdü. Câlût, cüssesi büyük olup insanların en iri ve bahadırı idi. O, Hz. Dâvûd'a baktığında kalbinde bir korku oluştu ve ona: 'Ey delikanlı, geriye dön! Sana acıyorum, yoksa seni öldüreceğim' dedi. Hz. Dâvûd da ona: "Hayır, asıl ben seni öldüreceğim" dedi. Sonra Câlût'a karşı fırlatmak üzere taşları çantasından çıkararak bir sapanın içerisine yerleştirdi. Sonra atalarından birinin adını anarak

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. IV, s. 459-462.

¹¹⁴ Bunların tamamı için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 242-243.

taşları Câlût'un üzerine fırlattı. Taşlardan biri Câlût'un iki gözü arasına saplandı. Kafasını delerek onu öldürdü. Yalnız attığı taşlar, onu öldürmekle kalmayıp yanında isabet ettiği askerleri de öldürmeye devam etti. Böylece Câlût'un ordusu dağıldı. Hz. Davud'un Câlût'u öldürmesi üzerine Tâlût, vaadini yerine getirerek kızını ve devlet idaresini Hz. Dâvûd'a teslim etti. Zamanla ona dair halkın sevgisi ve ilgisi arttı. Bu ilgi çoğalınca Tâlût onu kıskandı. Hz. Dâvûd'u birkaç kez öldürmeye teşebbüs etti. Onu öldüremeyince kin besledi. Daha sonra Hz. Dâvûd'u öldürmekten alıkoyanlara yöneldi. Böylece İsrailoğullarının âlimlerini öldürmeye başladı. Daha sonraları Tâlût, öldürdüğü âlimler için pişman oldu. Affedilmek için kurtuluş yolu aramaya başladı. Tövbesinin kabul olup olmadığını âlimlere sormaya başladı. Rivâyete göre Tâlût'un kurtuluşu hakkında bir cevap alınamayınca, bir kadın bilginin işareti üzerine Yûşa Peygamber'in kabrine gittiler. Bu âlim kadın dua edince Yûşa (as) topraktan silkelenip çıktı. Yûşa, üçüne bakarak ne oldu? Kıyamet mi koptu? deyince, kadın: 'Hayır kıyamet kopmadı. Tâlût tövbesinin kabul olup olmayacağını sana soruyor' dedi. Hz. Yûşa da: 'Tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini kesin olarak bilmiyorum. Fakat hükümdarlıktan vazgeçip oğullarıyla Allah'ın rızası için savaşarak onlarla birlikte öldüğü takdirde tevbesi kabul edilebilir' diye cevap verdi. Tâlût, çocukları endişesiyle daha da üzüldü. Çocukları halini sorunca o da durumu onlara anlattı. Onlar da bunu kabul edip hepsi düşmana karşı savaşmışlar. Çocukların hepsi öldürüldüler. Sonra babaları Tâlût da düşman üzerine yürür iken öldürüldü. Onun yerine Hz. Dâvûd, hükümdar oldu. Daha sonra Allah, onu Peygamber olarak seçti.¹¹⁵

4.1.3. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Kıssalar etrafında ihdas edilen İsrâiliyyât haberler değerlendirmeler süzgecinden geçirilip rivayetlerin sıhhati üzerinde titizlik gösterilmesi gerekir. Bu tür ayıklama yapıp titizlik gösterenlerin başında hiç şüphesiz İbn Kesîr gelir. Haberin sıhhat kaynağı ortaya çıktıkça bilgi değeri de doğru orantılı olarak artacaktır.

Tâlût ile birlikte nehri geçenlerin ve bir avuç kadar su içme emrine uyanların sayısının Bedir gazvesine katılanların sayısına denk geldiğine dair hadis vardır.¹¹⁶ Çeşitli varyantları olduğu söylenen bu hadiste nehri geçenlerin sayısı Bedir'de savaşan mücahitlerin sayısına denk düşmektedir. Bu sayı üzerinde ittifak

¹¹⁵ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 500-507, 509-513; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, c. I, s. 303-307; İbn Kesîr, *Bidâye*, c. II, s. 296-298; krş. Hasen b. Fazl et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân*, Beyrut, 1986, c. II, s. 149-152. Ayrıca Tevrat'la karşılaştırma olarak, Tâlût'un kızıyla evlenmesi konusunda bkz. Kitab-ı Mukaddes (Yeni Ahit), 18/17-29.

¹¹⁶ Buhârî, "Megâzî", 5; Ebû Abdillâh b. Muhammed İbn Mâce, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, "Cihâd", 25.

söz konusu değilse de çoğunluk üç yüz on küsur olduğunu söylemektedir.¹¹⁷ Bu hadisin Buharî’de (v. 256/870) geçmesi ayetin anlaşılmasında bu haberin bilgi değerini yükseltmektedir.

Hadisler dışında rivayetler hakkında genel tahlil ve değerlendirme yapacak olursak; Tâlût ve Câlût ile ilgili haberlerin içinde geçen şahıslar ve olaylar için farklı rivayetlerin olduğu görülür. Şöyle ki Süddî’den nakille Taberî’de nakledilen Tâlût’un tevbesini ihbar için bir peygamberin kabrinden kalkması hususu tenkîr (uzak) kılınacak bir husustur. Kıssada zikredilen kadın muhtemelen peygamberi rüyasında görmüştür. Peygamberin kabirden kalkması, ancak bir Peygamberin mucizesi olabilir. Zira burada dua edip mezarın açılmasına vesile olan kadın ise nebî değildir.¹¹⁸ Tâlût’un hükümdarlığının kırk yıl sürdüğü konusunda rivayetler Tevrat ehlerinden nakledilmektedir.¹¹⁹ Tâlût’un, Hz. Dâvûd’u öldürmesi hususunda muhbirin “Zü’l-’Ayneyn” isimli bir şahıs olduğundan bahsedilir.¹²⁰ Yine Tâlût’un hükümdarlığını haber veren peygamberin Yûşa olduğu söylenmektedir. Bunun da Hz. Musa döneminde yaşadığı, hadisenin ise Davûd (as) zamanında cereyan ettiği ve bu iki peygamber arasında bin yıl gibi bir mesafenin olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla bu rivâyet tarihi açıdan problem teşkil etmektedir.¹²¹ Bu husus açıkça tarih bilmemekten kaynaklanmaktadır. Son olarak da Vehb b. Münebbih, Davud’un Câlût’u öldürmesini daha farklı varyantla anlatır.¹²² İbn Kesîr ise Hz. Dâvud’un Câlût’u sapanla öldürülmesi konusundaki rivâyetlerin tamamının İsrâiliyyât olduğunu söyler.¹²³ Velhasıl görüldüğü üzere konu teferruata gidildikçe abartıya dönüşmekte, kıssanın mecrasından uzaklaştığı açık bir şekilde görülmektedir. Böylece asıl verilmek istenen mesaj da üstü örtülü hale gelmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes’e baktığımızda Tâlût-Câlût ve Hz. Dâvûd hakkında uzun uzadıya malumat verilmektedir.¹²⁴ Kıssanın bir bölümüyle ilgili olarak nehirden doyasıya su içmeyenlerin sayısı hakkında Kitâb-ı Mukaddes’te ayrı bir pasaj oluşturulmuştur. Şöyle ki: “Harot pınarı başında ordugâh kurdukları, buranın

¹¹⁷ İbnu’l-Hacer, *Fethu’l-Bârî*, thk. Şuayb el-Arnâvût, er-Risâletü’l-Alemiyye, Beyrût, 2013, c. XII, s. 28-29.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *Bidâye*, c. II, s. 298-299.

¹¹⁹ Beğavî, *Meâlimu’t-Tenzil*, c. I, s. 306; İbn Kesîr, *Bidâye*, c. II, s. 299.

¹²⁰ Beğavî, *Tefsiri*, I, 305. Devamında burada rivâyetler içinde Dâvûd’un şarap içtiğine varıncaya kadar konuyu başka hususlara varıracak değişik merviyât bulunmaktadır. Bu tür şeyler bir Peygamber’e iftira niteliği taşımak anlamına gelip itikada zarar vereceğinden bu hususta çok dikkatli olunması gerekmektedir. Bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, s. 247.

¹²¹ İbn Kesîr, *Tefsiri*, I, 664-665; İbn Kesîr, *Bidâye*, c. II, s. 291.

¹²² Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 497-513.

¹²³ İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 669.

¹²⁴ Kitâbı Mukaddes (Eski Ahit), I. Samuel, 17/11-52; 18/1-29; 19/ 1-13; 22/17-18 vd.

kuzey tarafı More tepesi yanında olduğu, Sâul'un: 'Kim korkuyor titriyorsa dönsün ve Gilead dağından geri gitsin' şeklinde kavmine seslendiği, bunun üzerine bu kavimden yirmi iki bin kişinin geri döndüğü ve geriye on bin kişinin kaldığı belirtilmektedir. Devamı ise şöyledir: 'Ve Rab Giedon'a dedi: 'Kavminin sayısı yine fazladır, onları suya indir ve senin için orada onları deneyeyim'; ve vaki olacak ki, sana: 'Bu seninle beraber gidecek dediğim adam seninle beraber gidecek ve: 'Seninle gitmeyecek, dediğim adam gitmeyecektir'. Kavmini suya indirdi; Rab Gideon'a dedi: 'Köpeğin diliyle içtiği gibi diliyle su içen her adamı ayrı, içmek için dizleri üzerine çöken her adamı da ayrı koyacaksın.' Ellerini ağızlarına götürerek, dilleriyle su içenlerin sayısı üç yüz kişiye vardı. Fakat kavmin arda kalanlarının hepsi su içmek için diz çöktüler. Rab Gideon'a dedi: 'Diliyle içen üç yüz kişiyle sizi kurtaracağım ve Midyanîleri senin eline vereceğim ve kavimdeki herkes kendi yerine gitsin.'"¹²⁵

Reşid Rıza, Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılan bir takım çelişkilere dikkat çekerek Yahudilerin mukaddes kitaplarındaki bu imtihan vesilesiyle Gideon (Ced'ûn)'a isnad edildiğini ve bunun ise Tâlût kıssasından önce zikredildiğini söyler. Yahûdilerin kıssayı Allah'a yakışmayan tarzda ortaya koyduklarını, onların kıssanın tarihlerini de karıştırdıklarını iddia eder. Yine bu husustaki abartı ve tarihsel hataları (anakronizm), kıssadaki hadiselerin bir kısmının sonradan yazılmasına bağlar. Böylece bu rivâyetlere eleştirel yaklaşır.¹²⁶ Bunların dinî bilgiden ziyade ilave edilmiş dolgu malzemesi şeklindeki yorumlar olduğuna dikkat çeker.

Özetleyecek olursak Hz. Dâvûd hakkında sahih ve sağlam bilgilere ulaşmak istenirse sadece Kur'ân ve sahih sünnet nazar-ı itibara alınmalıdır. Buradan hareketle Abdullah Aydemir'e göre bunların dışındakilere itibar edilmediğinden çoğunun nakledilmesi, kitaplara yazılması ve kürsüden anlatılması tabii olarak sakıncalı olacaktır.¹²⁷ Dolayısıyla klasik tefsir geleneği söylemiyle bu hususta yapılacak en güzel şey, kıssayı Kur'ân'ın bildirdiği ile yetinmek, işin iç yüzünü Allah'a havale etmektir. Zira Kur'ân hak bir kitap olduğuna göre ihtiva ettiği konularda hakikat üzere olacaktır.¹²⁸ Zira peygamberler masum olduğundan, kıssacıların peygamberler hakkında anlattığı gibi, Hz. Davud'a isnad ettikleri söylemlerde nübüvvet müessesesine hanel getirecektir. Öyleyse bunların tamamı uydurma kabilinden olduğundan bunları bir kenara atmak elzem

¹²⁵ Kitab-Mukaddes, (Eski Ahit), Hâkimler, 7/1-7.

¹²⁶ Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, c. II, s. 489.

¹²⁷ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV, Ankara, 1992, s. 185.

¹²⁸ Kâsimî, *Nehâsinu't-Tefsîr*, c. XIV, s. 159.

olacaktır.¹²⁹ Hatta yakın dönem tefsirlerde bu kıssa ve benzerleri hakkındaki haberlerin Yahudilerin yalanları olarak addedilmektedir.¹³⁰ Ancak şunu da bilmek gerekir ki tefsircilerin çoğu bu tür rivâyetleri merdûd kabul etse de bunları eserlerine taşımışlardır. Bu minvalde onlar, Ehl-i Kitâb'a dair haberlere başvurup kıssalardaki müphem kalan yerleri izah ve kıssalarda bütüncül bilgiye sahip olma cihetine gitmişlerdir. Şayet kıssaların anlatımında bilgiler yeterli görülseydi, Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki İsrâiliyyâta dair malûmata başvuramazlardı. Sem'yyâta dayalı bu tür bilgilerin tefsirlere taşınmasında, bu durumun da dikkate alınmasının gerekliliğini belirtmek isteriz.

4.2. Kıssada Konu Olan Objeler/Nesnelere Dair Haberler

4.2.1. Mesleği, 'Asâ'sı, Su İçenlerin Sayısı, Miğferi ve Zırhı

Tefsirlerde Tâlût'un mesleğinin, debbağ, saka¹³¹, çoban¹³² olduğu rivâyet edilmektedir. Tâlût'un boyunun ölçüldüğü asânın olması¹³³; Tâbût ve Hz. Musâ'nın Asâ'sının Taberiyye gölünde gömülü olması, bunların burada Hz. İsa'nın çıkacağı zamana kadar kalacağı¹³⁴; Tâlût'un ordusunun Filistin nehri¹³⁵ veya Ürdün ile Filistin arasında suyu tatlı bir nehir¹³⁶ veya Şeri'a nehri ile imtihan edildiği¹³⁷; nehirden su içmeyenlerin sayısının, dört bin, üç yüz on küsur¹³⁸, başka rivâyette üç yüz on, üç yüz on üç kişi olduğu¹³⁹, hatta üç yüz on ile üç yüz yirmi arasında olduğu¹⁴⁰; Câlût'un en güçlü ve çelik miğfer giymesi ve ağırlığının üç yüz rıtl oluşu, Hz. Dâvûd ile karşılaştığında bir at üzerinde olduğu ve tam bir zırh giyip silahlandığı¹⁴¹ şeklindeki bütün bu haberler kendi içinde çelişki arz etmektedir. Genel olarak pek çok İsrâiliyyât türü haberlerde olduğu gibi bunların da birbirine karıştığı görülmektedir.

Yine Dâvûd'un sapanından çıkan taşın, Câlût'tan sonra isabet ettiği herkesi öldürmesi; bazı rivayetlere göre, atılan taşın Calût'un başında bulunan otuz üç katlı zırhı parçaladığı ve burundan girerek dimağı parçalayarak kendisini

¹²⁹ Muhammed b. Yusûf Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, c. VII, s. 374, 377-378.

¹³⁰ Kâsimî, *Nehâsinu't-Tefsîr*, c. XIV, s. 158.

¹³¹ Beğavî, *Tefsiri*, c. I, s. 297; İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 666.

¹³² Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, c. II, s. 477.

¹³³ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 450, 455; Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 242.

¹³⁴ Beğavî, *Tefsiri*, c. I, s. 300-301.

¹³⁵ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 485; Tabersî, *Tefsiri*, c. II, s. 147.

¹³⁶ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 484; Beğavî, *Tefsiri*, c. I, s. 301; Tabersî, *Tefsiri*, c. II, s. 147.

¹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 668.

¹³⁸ Beğavî, *Tefsiri*, c. I, s. 301-302; İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 668.

¹³⁹ Taberî, *Tefsiri*, c. II, s. 490.

¹⁴⁰ Taberî, *Tefsiri*, c. II, s. 491.

¹⁴¹ Beğavî, *Tefsiri*, c. I, s. 304.

öldürdüğü; aynı taşla ordudan ölenlerin sayısının ise otuz bin olduğu¹⁴², Câlût'un muharebeye bir fil üzerinde geldiği, başında bir taç olduğu ve alnında etrafa nûr saçan bir yakut bulunduğu¹⁴³ şeklinde pek çok rivayetler tefsirlere derç edilmiştir. İbn Kesîr de kıssaya dair açıklama yaparken Hz. Dâvûd'un, Câlût'u sapanla öldürmesi konusundaki rivayetlerin nerdeyse tamamının kitâb ehlinde intikal eden İsrâiliyyât bilgisi olduğuna dikkat çeker.¹⁴⁴ Bu minvalde harpteki mahareti sayesinde Talut'un yandaşlarını yıldırıp Câlût'u öldüren Dâvûd (as) hayırla yaşamış ve güzel bir yaşamla ahiretten göç edip gitmiştir. Dolayısıyla Dâvûd'un Câlût'u öldürmesinden tutun, Tâlût'un Dâvûd'dan kızıyla evliliği için iki yüz gulfe istemesine kadar aralarındaki mücadelelere dair rivâyetlerin tamamına yakını Kitâb-ı Mukaddes'ten aktarılmıştır. Kissa üslûbu olarak bakıldığında Kur'ân ise önceki kitaplarda olduğu gibi bu hususlara detaylı yer vermeyip geçmiş ümmetlere dair öz ve istenen mesajlara yönlendirici bilgiler vermektedir.

4.2.2. Tâbût, Sekîne ve Bakıyye

Kur'an-ı Kerim'de kıssa ile ilgili olarak "Tâbût", "Sekîne" ve "Bakıyye" kavramları zikredilmektedir. Ayetin ilgili kısmında bunlar şu şekilde zikredilir: *"...Allah Tâlût'u hükümdar olarak seçmesinin alameti, size meleklerin taşıdığı, Rabbiniz tarafından sekîne (gönül ferahlığı) kılınmış ve içerisinde Mûsâ ve Hârûn ailesinden kalan bakkıyyenin (birtakım eserlerin) bulunduğu Tâbût'un (sandûka) gelmesidir..."*¹⁴⁵ Ne var ki Kur'ân'da tek bir ayet içinde veciz bir şekilde bildirilen üç kavrama tefsirler ve Kitâb-ı Mukaddes'te, bir hayli İsrâiliyyât malzemesi nakledildiği açıkça görülebilmektedir. Ancak Allah Teâla'nın vahiyle bildirdiği bu hususlar hakkında muhatapların yeterince bilgisi olduğu için detaya girmediğini burada söylemek mümkündür. Nitekim Kur'an, peygamberlerin yaşadığı coğrafyadaki Ad, Semûd, Medyenliler, Ashâb-ı Ress, Ashâb-ı Karye vb. topluluklar hakkında da fazla teferruatı girmez. Kitâb-ı Mukaddes'te olan sem'iyâyâta dayalı bu tür bilgiler, rivâyetlerin sıhhatinde aranan kriterler bağlamında doğrulukları kesin olmakla birlikte, bunlar yazılı olarak günümüze kadar tevarüs ederek gelebilmişlerdir. Mamafih Tefsir ilminin büyük kısmı rivâyete dayalı olması hasebiyle Tâbût, Sekîne ve Bakıyye vb. geçmiş ümmetlere dayalı hususlar açıklanma sürecinde, İsrâiliyyât'a dair bilgiler de doğal olarak tefsir külliyyatına intikal etmiştir.

¹⁴² Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 506; Beğavî, *Tefsiri*, c. I, s. 304.

¹⁴³ Taberî, *Tefsiri*, c. II, s. 151.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsiri*, c. I, s. 669.

¹⁴⁵ Bakara, 2/ 248.

Tâbût, lügatte kelime olarak içinde metanın korunduğu sandığa benzer şeye denir. Anlam olarak da cenazeyi taşımaya yarayan ahşaptan imal edilen sandûkaya denmektedir.¹⁴⁶ Kur'ân-ı Kerimde zikrolunan Tâbût'tan murat, Tevrat'ta va'd edilen sandûkanın adıdır. Tâbût'un kime ait olduğu ve nereden geldiği konusunda, Cennetten inme olduğu ve Cennetten Hz. Âdem ile geldiği, vefatına kadar onun yanında kaldığına dair bazı rivâyetler vardır.¹⁴⁷ Bu hususta ayrıca Tâlût'un evine geldiği rivâyet edilen Tâbût'un Allah'ın (cc) Hz. Mûsa'nın annesine indirdiği sanduka olduğu; bilindiği üzere annesi Hz. Mûsa'yı bunun içine koyup nehre (yemm) attığı¹⁴⁸ şeklindeki haberler kendi arasında bariz bir şekilde çelişki göstermektedir. Zira Tâbût'un kim tarafından ve nasıl getirildiğine dair rivayetlerde bir netlik yoktur. Ancak ayetten anlaşıldığı üzere, Tâbût'u bizzat melekler getirmiştir. Son olarak belirtecek olursak, Abdullah Aydemir'in de dediği gibi tefsirlerde zikredilen Tâbût'tan dolayı düşmanların başına gelen hastalık vs. haller, Tâbût'un hangi ağaçtan yapıldığına dair dolgu malzemeleri, Tâbût'un ebadı ve şu anda nerede olduğu hususlarındaki pek çok rivâyet ilmî bir değer taşımaktan varestedir.¹⁴⁹ Bunları, kıssaların anlaşılması bağlamında ihtiyatla yaklaşılabilen menkıbe kültürü bilgi olarak görmek daha isabetli bir bakış olacaktır.

"Sekîne" kelime olarak sükûn ve emniyet (korkunun zevali) ve itmi'nân anlamlarına gelir.¹⁵⁰ Bununla ilgili rivâyetlere bakıldığında Sekîne'nin sûretten tutun, konuşan veya konuşmayan rûh, altından cennet taşı, insan veya kedi başına benzeyen şey, rahmet ve hatta mahiyeti bilinmeyen şey anlamlarında kullanıldığı söylenir. "Bakiyye" ise lügatte bir objeden geri kalan artan şey ve hatıra anlamlarına gelip¹⁵¹, rivâyetlere bakıldığında bunun mahiyeti hakkında: Levha kırıkları, Hz. Musâ'nın asâsı, iki na'lini ve zırhı; Hz. Harun'un asâsı ve sarığı, her ikisine ait elbiseler, kudret helvası, ilim-Tevrat ve altın tas şeklinde pek çok rivâyet menkuldür.¹⁵²

4.2.3. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Tefsir kaynakları muvazenesinde Kitab-ı Mukaddes'e bakıldığında benzer ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Ancak Tâlût- Câlût ilgili anlatımların, I. Samuel kitabında geçtiği, bunun da Tevrat'ın beş kısmına dâhil olmadığı bilinmektedir. Ancak bu bölümde benzer anlatımların kullanıldığı, sadece

¹⁴⁶ İsfehânî, *Müfredât*, s. 72; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c. II, s. 17.

¹⁴⁷ Bunlar için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 258.

¹⁴⁸ Tabersî, *Tefsiri*, c. II, s. 141-142.

¹⁴⁹ Bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 258-259.

¹⁵⁰ İsfehânî, *Müfredât*, s. 237.

¹⁵¹ Cevherî, *Sihah*, c. VI, s. 2283

¹⁵² Bu rivâyetlerin tamamını görmek için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 260-262.

kullanılan isim telaffuzlarının farklı olduğu görülmektedir. Mesalâ, Kur'ân'ın "Tâlût" olarak ele aldığı kişi Kitab-ı Mukaddes'te "Saul" olarak geçmesi gibi.¹⁵³

Rivâyetlerin değerlendirmelerine gelince Tâbûtun nereden geldiğine dair şaşırtıcı bir durumla karşılaşmaktayız. Burada akla aykırı gelen, Tâbût'un semadan gelmiş olmasıdır. Yine bunun İsrailoğullarının fesadına sebep olması, böyle sürüp gitmesi ve bu esnada Amâlîka'nın Tâbût'u alıp götürmesi, nakledilmektedir. Ancak bu hususta Hz. Peygamber'den merfû' hadis konusu değildir.¹⁵⁴ Tâbût'un Hz. Âdem'den kaldığına dair tefsir ve kasas kitaplarında garip rivâyetler bulunmaktadır. Modern bakış açısıyla bakıldığında İsrâiliyyâta bu tür rivâyetlerin çoğu, bilgiden ziyade kıssanın aslından sapıtılması için Yahudilerin Müslümanlar arasında yaydığı uydurma ve yalan şeylerdir.¹⁵⁵ Yine Tâbût'un nasıl ve nereden getirildiğine dair pek çok merviyât bulunmaktadır. Oysaki bunun melekler tarafından taşındığı Kur'ân-Kerim'de belirtilmekte olup bu husustaki detaylı söylemlerin lüzumsuz olduğunu belirtmek gerekir. Zira Tâbût'u kadîm tarihî bir sandık olduğunu kabul etmek yerinde bir tespit olacaktır.¹⁵⁶ Tâbût'un kimlerin yanında olduğuna dair bunun Hz. Mûsa ve Yûşa'nın yanında olduğu iddiası gaflet olup Taberî'ye göre ne Mûsa ne de Yûşa (as) hiçbir vakit Tâbût ile düşmana karşı savaşa çıkmamıştır. Bilakis ikisi hakkında kısaca edildiği üzere Hz. Mûsa ve Firavun'un durumu bellidir.¹⁵⁷ Bilgi doğruluğu bağlamında eleştirel bakılacak olursa Tabût'un, şu anki hali olarak Taberiyye gölünde olduğuna, Hz. İsa'nın nüzûlüne kadar burada olacağına ve nüzûlünden sonra bulunduğu yerden çıkacağına dair rivâyetleri sahih kabul etmek mümkün gözükmemektedir.¹⁵⁸

Sekîne ile ilgili rivâyetlere gelince, bunun hakkında da çeşitli rivâyetler bulunur. Şöyle ki Sekine, Tâbût içinde bulunan zeberced veya yakuttan yapılmış bir suret olup bu sûretin kediye benzetildiği başı ve kuyruğu, iki kanatlı olduğu söylenmektedir. Bu rivâyetlerin sahih olmadığı ortadadır.¹⁵⁹ Zira Reşid Rıza'ya göre bu mevzuda da rivâyetler pek kabarıktır. Bunlardan öyleleri vardır ki akıl bunu kabul etmez. Bu tür rivâyetler çelişik olduğundan bunları birleştirmek de mümkün gözükmemektedir.¹⁶⁰

Bakiyye konusundaki İsrâiliyyât türü haberlere gelince Şevkânî (v. 1250/1834), sekîne konusunu kapsama alarak bu konuda ciddi eleştiriler getirir.

¹⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, s. 254.

¹⁵⁴ Mahmûd Şükri el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, İhyâu Tûrasi'l-Arabî, Beyrût ts., c. II, s. 168-169.

¹⁵⁵ Reşid Rıza, *Menâr*, c. II, s. 483.

¹⁵⁶ Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyât, İstanbul, 1979, c. II, s. 832.

¹⁵⁷ Taberî, *Tefsiri*, c. IV, s. 476.

¹⁵⁸ Aydemir, *İsrâiliyyât*, s. 265.

¹⁵⁹ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. II, s. 169.

¹⁶⁰ Reşid Rıza, *Menâr*, c. II, s. 483.

Söyle ki o, bu tür taban tabana zıt olan tefsir yazımları muhtemelen Yahudiler kanalıyla Müslüman büyüklerine intikal etmiştir. Yahudilerin bu haberleri yaymasındaki amaçları, Müslümanları alaya alıp onlarla eğlenmek ve kalplerinde dine karşı şüphe uyandırmak olabilir. Dolayısıyla rivâyetlerde sekîne ve bakkiyye konusunda nakledilenler İsrâiliyyât olup bu tür haberler çelişkilerle doludur. Rivâyet, Mucâhid'den nakledilse de tenakuz içeren bu tür haberlerin Hz. Peygamber'e dayandırılması caiz değildir. Şayet sekine hakkında sahih bir rivâyet gelseydi bizim ona sıkıca sarılmamız gerekirdi. Ancak bu konuda Hz. Peygamber'den bize aktarılan sahih bir rivâyet bulunmamaktadır.¹⁶¹

Sonuç

Aydınlanma ve modern dönem düşüncesinde natüralizmin ortaya koyduğu kabule göre, hakkında inanmamız gereken şeyler yalnızca gördüklerimizden ibarettir. Yine akıl çerçevesinde ele alınabilen olgu ve dış dünyada gerçeklik olarak kabul edilen şeylerdir. Dolayısıyla natüralizm görme duyusu üzerine bina edilince, işitme kaynaklı haberleri merkeze alan her şeyi reddeder. Kur'ân ve sünnette ise bir şeyin gerçekliği hakikat oluşunu göstermez. Hakikat ise aşkın bir varlıktan gelince kişi nazarında gerçeklik üstü bir durum olarak kişide ayrı bir değer bulur. İslâmî ilimler bağlamında dinî bilgilerin temel kaynağı olan Kur'ân ve sünnete dair bilgiler günümüze kadar haber olarak rivâyet ile gelmiştir.

İslâm'ın ilk dönemine baktığımızda İbn Haldun'un da dediği gibi Arapların vahiy kültürü ve ilahi kitap bilgisine sahip olmayan bir bedevi özellikte kabul edilmesi, bu tür bilgilerin daha önce vahye muhatap oluşu nedeniyle tecrübesi bulunan Ehl-i Kitâb'tan alındığı düşüncesine sevk etmiştir. Böyle bir genelleme ile İsrâiliyyât haberlere dair bilgilere kapı aralayan anlayış olmakla beraber, Bazı modern dönem âlimler tarafından ise Yahudilerin, dinde tahrif ve Müslümanlar üzerinde güç-baskınlık kurmak şeklindeki siyasî anlayışları nedeniyle İsrâiliyyâta dair haberlerin tamamı reddedilmiştir. Şunu da belirtmek gerekirse Modern selefi anlayışta İsrâiliyyât türü haberlerin reddi, rivâyetlerin sübutundan ziyade, bunların delalet ettiği anlam olarak hurafe kabul edilmesi ve akıl ile çelişmesidir. Dolayısıyla onlar nazarında İsrâiliyyat, dinde tahrif sebebi olan bid'atler olarak kabul görmüştür.

Objektif bir yaklaşımla bakacak olursak, İsrâiliyyâtın haber vasfı taşıması, dolayısıyla sıhhat olarak kesinlik bildirip bildirmemesi hususu bilgi niteliği taşıması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle güvenilir bilgi etmede bu tür

¹⁶¹ Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethul-Kadîr*, thk. Abdurrahman Amîre, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1997, c. I, s. 458.

rivayetler konusunda bir kıstas belirlemek gerekecektir. Hal böyle olunca İsrâiliyyât türü bilgiler tefsirde önemli bir yer tuttuğundan, bunlar çıkartıldığında tefsirde nerdeyse malzeme kalmayacaktır. Bu nedenle bunca malzemeyi toptancı bir şekilde atmak yerine, kaynağın sıhhat ve ayetle muvafık durumuna bakarak bunları ayıklamak daha makul olacaktır. Zira Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitâb'tan gelen haberlere dair İslam'a uygun olanları alın ve aykırı olanları bırakın şeklindeki telkini bu tavrı doğrular cihettedir.

Kur'ân'ın özlü bir şekilde haber verdiği Tâlût ve Câlût kıssasının anlatımında dolgu malzemesi olarak pek çok İsrailîyat türü rivayet malzemeleri ortaya konmuş ve bunlar zamanla tefsir kaynaklarımıza sızmıştır. Bir bakıma bunlar, Kur'anî anlatımdaki ana temadan uzaklaştırma, kıssanın özünün bu tür rivayetler arasında kaybolması tehlikesini doğurmuştur. Buradan hareketle, bu haberleri değerlendirirken ihtiyatlı ve seçici olmanın ve Kur'an'ın, sünnetin anlatım üslûbuna ters düşen rivayetlerden sakınmanın gerekliliği büyük önem arz etmektedir. Özellikle çalışmamızda örnek olarak seçtiğimiz Tâlût-Câlût kıssasına baktığımızda, kıssaya dair haberlerle bir takım örtüşen ayet ve hadisler mevcut olup bu kesişim noktalarının tespiti ve bunlara dair izahlar, Kur'an'da zikredilen bu kıssanın özünü anlama noktasında fayda sağlayacaktır.

Sonuç olarak baktığımızda tefsir asıl olarak nakil/rivayet demektir. Zira ilk dönem İslâmî kaynaklara bakıldığında ilim denince, rivâyetin objesi olarak "hadis", "haber" ve "eser" anlaşıldığı müsellemidir. Dolayısıyla İsrâiliyyât türü haberler rivayet merkezli olduğundan, ayetlerin tefsirinde sahih/doğru olanını dikkate almak önem arz edecektir. Aynı zamanda bunları toptan reddetmek yerine bu tür haberlerde, kıssalara dair ayetlerin delalet ettiği anlama ve dolayısıyla inanca ters düşüp düşmediğine dikkat edilmesi isabetli olacaktır. Zira tefsir ve hadis ilmî ekseri rivâyetlerden mündemiç olduğundan bu meyanda ayıklanarak nakledilen haberler, tefsir ve hadis ilminde izahatta delil teşkil edecektir. Zayıf ve uydurma/asılsız olanlar ise dinde tahribat vereceğinden, nasların yorumlanmasında bunlara karşı ihtiyatlı olmak doğru olacaktır. İsrâiliyyât türü rivâyetlerin mevzu/apokrif türleri, sem'iyata dayalı mitolojik bilgi bağlamında modern anlayışta mitler şeklinde kendine bir alan bulduğu malumdur. Böyle olmakla birlikte İslâmî ilimler ve tefsir ilminde pratik değer açısından bakılacak olursa, Kur'ân kıssaları etrafında örülmüş, kıssaların ruhuna, verdiği mesaja ters düşen ve dinde tahribat verebilecek olanları da merdûd hükmünde kabul etmek yerinde bir teamül olacaktır.

Kaynakça

- Abdülmeccid Âbidîn, *el-Emsâl fî Nesri'l-Arabiyyi'l-Kadîm*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye, İskenderiye, 1989.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Ahmed Abdurrezzak 'Îd, Âlemü'l-Kitâb, Beyrût, 1998.
- Alûsî, Mahmûd Şükri, *Rûhu'l-Meânî*, İhyâu Tûrasi'l-Arabî, Beyrût, ts.
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, Beyân Yay., İstanbul, 1992.
- _____, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV., Ankara, 1992.
- Batuk, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- _____, "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1, 2009.
- Bratton, Fred Gladstone, *Yakın Doğu Mitolojisi*, trc. Nejat Muallimoğlu, MÜİFAV Yay., İstanbul, 1995.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.
- Çakan, İsmail Lütfî, *Hadîs Usûlü*, Marmara Üniversitesi İFAV Yay., (2. Baskı), İstanbul, 1991.
- Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l- 'Arab Kable'l-İslâm*, ys., 1993.
- Cevherî, İsmail Hammâd, *es-Sıhah*, thk. Ahmed Abdulgafur Atâr, Dâru'l-Alem, Beyrût, 1984.
- Demir, Ömer, *Bilim Felsefesi*, Sentez Yayıncılık, (7. Baskı), İstanbul, 2015.
- Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihî Gerçeklik*, Beyan Yay., İstanbul, 2003.
- Döner, Ertuğrul, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusûf, *Bahru'l-Muhit*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993.
- Efendioğlu, Mehmet, "Rivâyet", *DİA.*, İstanbul, 2008.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *Makâlâtî'l-İslâmiyyîn*, thk. Muhyiddin Abdulhamid, Meketebetü'n-Nehzeti'1-Mısriyye, Kahire, 1969.
- Gündüz, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., Samsun, 1998.
- Harman, Ömer Faruk, "İsrail (Benî İsrail)", *DİA.*, İstanbul, 2001.
- Hatipoğlu, İbrahim, "İsrâiliyyat", *DİA.*, İstanbul, 2001.
- Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*, Leiden-Boston, 2007.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu-Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn, Dârû'l-Fikr, ys., 1979.
- İbnu'l-Hacer, el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî*, thk. Şuayb el-Arnâvût, er-Risâletü'l-Alemiyye, Beyrût, 2013.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyuddin, *Mukaddime*, Beyrût, 2001.
- İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed es-Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1999.

- _____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilhasan et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Cîze, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Muhammed, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, ts.
- Karataş, Şaban, *Muhammed Ahmed Halefullah*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2011.
- Kâsimî, Cemaluddîm, *Mehâsinu't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1978.
- Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, *Kitabı Mukaddes Şirketi*, İstanbul, 1996.
- Koç, M. Akif, *İsnâd Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faliyetleri*, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2003.
- Kur'an Yolu, *DİB. Yayınları*, Ankara, 2006.
- Kurt, Ali Osman, "Tâlût", *DİA.*, İstanbul, 2010.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, (1. baskı) Beyrût, 2006.
- Kutluer, İlhan, *İlim ve Hikmetin Aydınluğunda*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Küçük, Abdurrahman, "Câlût", *DİA.*, İstanbul, 1993.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk., Bekir Topaloğlu, Muhammed Ârûçî, TDV Yayınları, Ankara, 2017.
- _____, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlı, B. Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul, 2005.
- _____, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ertuğrul Boynukalın, Mizan Yay., İstanbul, 2006.
- Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, es-Seâde, Mısır, 1964.
- Na'nâ'a, Remzî, *el-İsrâiliyyât ve Eseruhâ fi Kütübi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1960.
- Özcan, Hanifi, *Mâtürîdî'nin Bilgi Problemi*, MÜ İFAV. Yay., (2. baskı), İstanbul, 1998.
- Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., (2. baskı), Ankara, 2010.
- _____, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, Kuramer Yay., İstanbul, 2016.
- _____, "Kur'an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyyât Meselesine Farklı Bir Yaklaşım", *İslâmî İlimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:1, 2014.
- Pollock, J.L. *Knowledge and Justification*, London, 1974.
- Râgîb el-İsfehânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Dâru'l-Marife, Beyrût, ts.
- Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts.
- Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, ts.
- Russel, Bertrand, *The Problems of Philosophy*, Oxford University Pres, London, 1952.
- Siddikî, Mazharuddîn, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*, trc. Süleyman Kalkan, Pınar Yay., İstanbul 1982.
- Şengül, İdris, "Kur'ân Kıssalarının Tarihi Değeri", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri*, (IV. Kur'an Haftası Kur'an Semüpyumu, Ankara, 1998.
- Şevkânî, *Fethul-Kadîr*, thk. Abdurrahman Amîre, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1997.
- Taberî, Muhammed İbn Cerîr, *Camîu'l-Beyân*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Kahire, 2001.

_____, *Tarihu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Meârif, Mısır, ts.

Tabersî, Hasen b. Fazl, *Mecmeu'l-Beyân*, Beyrut, 1986.

Tahanevî, Muhammed Ali, *Keşşâfû İstilahâti'l-Fünûn vel'Ulûm*, thk. Ali Dehrûc, Mektebetü Lübnân, Lübnân, 1996.

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, Dimeşk, 1985.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, thk. Ahmed Abdulmevcûd, Mektebetü Ubeykân, Riyâd, 1998.

Zeyveli, Hikmet, "Müzakereler", 1. Kur'an Sempozyumu, Ankara, 1994.